

Geleneksel Aile İlişkilerinin Dönüşümünde Modernleşme, Sekülerleşme ve Dijital Kültürün Rolü

İbrahim Kaygusuz¹

Özet

Bu çalışma, geleneksel aile kurumunun geçirdiği yapısal dönüşümde modernleşme, sekülerleşme ve dijital kültürün etkilerini sosyolojik bir çerçevede analiz etmektedir. İlk olarak, sanayileşme, kentleşme ve bireyselleşme gibi süreçlerle tetiklenen modernleşmenin, ailenin geniş yapıdan çekirdek forma evrilmesindeki belirleyici rolü ele alınmaktadır. Türkiye bağlamında, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e uzanan süreçte, aile içi hiyerarşilerin demokratikleşmesi, kadının statüsünün değişmesi ve ailenin geleneksel işlevlerinin diğer kurumlara devredilmesi gibi olgular bu dönüşümün somut göstergeleri olarak incelenmektedir. Bu makro dönüşümü takiben, modernleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan sekülerleşme sürecinin, ailenin manevi dokusunu ve mahremiyet anlayışını nasıl dönüştürdüğü tartışılmaktadır. Dinin toplumsal yaşamdaki referans değerinin azalmasıyla birlikte, mahremiyetin kolektif ve dini temelden, bireysel haklar ve kamusal görünürlük eksenine kaydığı gözlemlenmektedir. Bu kayma, evlilik, boşanma, cinsellik ve çocuk yetiştirme pratiklerinde köklü değişimlere yol açarak aile içi bağları zayıflatmıştır.

Günümüzde ise, bu tarihsel sürece dijital kültürün eklenmesiyle dönüşüm yeni bir boyut kazanmıştır. Dijital iletişim araçları, aile üyeleri arasında yeni etkileşim kanalları açarken, aynı zamanda fiziksel yakınlığı duygusal uzaklığa dönüştürebilen bir paradoks yaratmıştır. “Dijital yerliler” ve “dijital göçmenler” arasındaki uçurum, ebeveyn otoritesini bilgiye erişim kolaylığıyla sarsmış, sosyal medya ise özel aile anlarını kamusallaştırarak mahremiyetin sınırlarını belirsizleştirmiştir. Çalışma, “dijital ebeveynlik” kavramı altında, yeni nesli siber risklerden korumak ve aile birliğini sürdürmek için gerekli olan yeni roller, dijital okuryazarlık ve etik sorumluluklar üzerinde durmaktadır.

1 Dr., T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Meram Ticaret Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, ibrahimkaygusuz@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9682751X

Giriş

Modernleşme, toplumsal tarihin yeni bir kültürel aşamasına ve bilinç düzeyine karşılık gelmektedir. Geleneksel ilişki biçimlerini ve inanç sistemlerini etkileyen modernleşme aile başta olmak üzere bütün toplumsal kurumları doğrudan etkilemiştir. Geleniğin tarihsel gücünü ve konumunu sarsan modernleşme, hem davranışı hem de bilinç kalıplarını içerici bir paket olarak gelmiştir (Berger, 2003: 20). Avrupa aydınlanmasıyla başlayıp sekülerleşme, rasyonelleşme ve bireyselleşme gibi çeşitli unsurlarla karakterize edilen modernleşme bir dönem ve durum olup gelenekselleşen dini, temelde etkileyen bir olgu olmuştur. Modernleşme ve aile kurumunun değişimi arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Modernleşmeyle bağlantılı bir süreç olan sekülerleşme ise temelde dinî düşünce, pratik ve kurumların toplumsal önemini kaybetmesi anlamında kullanılmaktadır. Modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin geleneksel ailenin ve mahremiyetin dönüşümü üzerinde önemli düzeyde etkileri bulunmaktadır. Modernleşme, sekülerleşme ve dijitalleşme süreçlerinin hem geleneksel aile ilişkilerinin değişimi hem de mahremiyetin dönüşümü arasındaki ilişki sosyolojinin temel tartışma alanlarından biridir.

Dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (internet, sosyal medya, yapay zekâ, dijital platformlar vb.) gündelik hayata nüfuz etmesidir. İletişim biçimleri, kimlik inşası, ekonomik üretim, inançlar ve değerler dijitalleşmeden etkilenmektedir. Dijital ortamın çok yönlü bilgiye kaynaklık etmesi bireyin, kendi inanç ve yorumunu çevrimiçi ortamlarda oluşturmaya imkânını sağlamaktadır. Bu durum bireysel dindarlığı güçlendirmekte ve kurumsal dinî bağlılığı zayıflatmaktadır.

Dijitalleşme, bir taraftan aile bireyleri arasındaki iletişimi kolaylaştırırken diğer taraftan yüz yüze etkileşimi olumsuz yönde etkilemektedir. Ebeveyn-çocuk ilişkisinde dijital mesafe oluşmakta, aynı evde yaşayan bireyler fiziksel olarak yakın ama duygusal olarak uzak olabilmektedir. Değerler ve roller üzerinde etkilerde bulunan dijitalleşme, aile içi otorite ilişkilerini dönüştürmektedir. Dijital araçların ortaya çıkardığı dijital kültür, bireyselliği ve özgürlüğü ön plana çıkararak geleneksel ailedeki otorite ilişkilerini dönüştürmektedir. Örneğin bilgiye kolay erişebilirlik ebeveynin bilgi otoritesini zayıflatmaktadır. Benzer şekilde toplumsal cinsiyet rollerinde esneme gözlenmektedir. Kadınların yeni iş alanları sayesinde ekonomik bağımsızlıklarının artması buna örnektir. Dijitalleşme sürecinin aile içi mahremiyeti dönüştürdüğü de dile getirilmelidir. Örneğin sosyal medyada yapılan paylaşımlar, aileyi kamusallaştırarak mahremiyeti zedelemektedir.

Kutsal ve özel alan çözülmekte, mahremiyet sekülerleşmeye doğru evrilmekte ve gözetim kültürü yaygınlaşmaktadır.

Makalede, modernleşme, sekülerleşme ve dijitalleşme süreçlerinin, bireyin tutum ve davranışları ile aile kurumunun varlığına yönelik imkân ve tehditleri ele alınmıştır. Dijital teknolojinin tarihsel ve toplumsal etkileri, sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçlerinin etkisi kadar güçlü olmuştur. Makalede, dijitalleşmeyle bağlantılı güncel durumun daha iyi anlaşılması için, modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin geleneksel aile ilişkilerinin dönüşümü üzerindeki etkisi, tarihi bir arka plan olarak irdelenmiştir. Dijitalleşmenin aile kurumunu nasıl etkilediği, dijital teknolojinin ortaya çıkardığı kültürün ailenin gündelik hayatını, aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerini ve aile içi dini davranış kalıplarını nasıl dönüştürdüğü irdelenmeye çalışılmıştır. Makalede, gündelik hayatın dijitalleşmeyle bağlantılı yeni formları ve aile kurumunun dijital araçlar yoluyla şekillenen yeni ilişki biçimleri, dijital kültür kavramı ve sosyolojinin bu güncel duruma ilişkin perspektifi/duyarlılığı çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Makalenin amacı, geleneksel aile ilişkilerinin dönüşümünde etkili olan faktörleri anlamaya çalışmaktır. Şüphesiz geleneksel aile ilişkilerinin dönüşümü hem eğitim, siyaset, din ve ekonomi gibi toplumsal kurumlarla hem de modernleşme, sekülerleşme ve dijitalleşme gibi değişim süreçleriyle ilişkilendirilerek incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda aile ve değişim çerçevesinde şekillenen çeşitli sosyoloji teorileri (sosyal alışveriş teorisi, sembolik etkileşimcilik, sistemler teorisi, işlevselci teori, çatışma teorisi, feminist teori vb.) bu konuda anlamlı perspektifler sunmaktadır (Dikeçligil, 2025). Aile sosyolojisi çerçevesinde kabul gören, aile ve değişim konusunun daha iyi anlaşılması için farklı düzeylerde katkı sunan bu teoriler çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Bu teoriler bağlamında şekillenen çeşitli ailevi değişim/gelişim perspektifleri bulunmaktadır. Kimi aile teorileri mevcut durumu açıklayan statik bir yaklaşıma sahipken, diğer bazı teoriler davranışları ve olguları zaman perspektifi içinde ele alan dinamik bir yaklaşıma sahiptir. Bu bakımdan toplumsal alışveriş perspektifi, simgesel etkileşim perspektifi, yapısal-işlevselci perspektif ve ekolojik perspektif statik yaklaşımı; feminist perspektif, sistem perspektifi, gelişim perspektifi ve çatışmacı perspektif ise dinamik yaklaşımı esas almaktadır. Eğer aile ve üyelerinin değişimi incelenmek isteniyorsa ikinci gruptaki teorilere başvurulması gerekmektedir. Bu perspektifler aileyi dinamik bir kurum olarak ele almakta ve gelişim aşamalarının aile üyelerine sürekli yeni görevler yüklediğini dile getirmektedir. Bu perspektifler aileyi, bir dizi aşama içinde üyelerinin özgül gelişim görevlerini tamamladığı bir küme olarak tanımlamaktadır. Örneğin 1960'lı yıllarda orta sınıf Amerikan aileleri üzerinde yapılan çalışmalar çerçevesinde

şekillenen “aile gelişim perspektifi” şu temel soruyu sormaktadır: Aile hangi aşamalardan geçmektedir ve ayakta kalmak için ailenin her aşamada yerine getirmesi gereken görevleri nelerdir? Buna göre ailevi gelişim, toplumsal zamanlama ve kronolojik- ardışık normlar tarafından düzenlenen bir grup sürecidir. Eğer bir aile veya birey, ailevi meselelerin normatif düzeniyle birlikte “sıralama dışına” çıkarsa, sonraki yaşamının düzen dışına çıkma ihtimali yüksektir. Tüm aile biçimlerini kapsamayan bu teori (Canatan, 2024: 45-49) esasında aile ve değişim çerçevesinde önemli açılımlar sunma potansiyeline sahiptir. Teori, makro sosyolojik yaklaşımların aile ve değişimle ilgili yaklaşımlarıyla harmanlandığında konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı ifade edilmelidir. Sanayileşme, kentleşme, göç, modernleşme vb. olgulara odaklanan makro sosyolojik yaklaşımlar, bu olguların ailenin yapısı ve işlevleri üzerindeki dönüştürücü etkisinin anlaşılmasında kolaylık sağlamaktadır. Makalede toplumsal değişim ve aile konusu incelenirken bu teori ve yaklaşımların bakış açıları dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Öte yandan makale, modernleşme, sekülerleşme ve dijital kültürün Türkiye’nin aile yapısı üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Geleneksel Osmanlı ailesi, yenileşme dönemi Osmanlı ailesi ve Cumhuriyet dönemi Türk ailesi, toplumsal değişim ve yansımaları çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin modernleşme ve sekülerleşme tecrübesinde, kadın ve ailenin merkezî rol üstlendiği bilinmektedir. Tanzimat’la başlayan modernleşme sürecinde, kadınların zaman içinde seküler kamularda yer almalarının yolu açılmıştır. Toplumsal değişimin hızla yaşandığı 1950’li yıllardan itibaren kamusal alana katılmayı arzulayan dindar kesim, 1980’li yıllardan itibaren kendine kısmi alanlar açmış, 1990’larda ise kendi kamusunu oluşturmaya başlamıştır. Aynı dönemde kadınlar, yavaş yavaş toplumsal hayatın odağına yerleşen alışveriş merkezlerinde çalışmaya başlamış, iş arkadaşı, okul arkadaşı gibi yeni kavramlar dindar camianın dünyasına taşınmış ve ev içi mahremiyet (haremlik-selamlık) görece ikincil plana itilmiştir. Doğum günü, evlilik günü, sevgililer günü gibi özel günleri kutlamaya yönelik çekince, 1990’ların sonlarından itibaren yumuşamaya başlamıştır. 2000’lerden sonra ise kamusal hayatın önemli aktörü ve yönlendiricisi konumuna gelen dindarların Müslüman kimliği ve aile yapısı dönüşmeye başlamıştır (Dereli, 2022: 202-209). Makalede bu dönüşüm farklı dönemler ve pratikler üzerinden özellikle dijital kültür kavramı çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmıştır.

Makalede geleneksel ailenin dönüşümü şu sorular çerçevesinde ele alınmıştır: Modernleşme, sekülerleşme ve dijital kültür olguları geleneksel aileyi hangi yönlerden dönüştürmüştür? Bu tarihsel aşamalar hangi faktörlerin etkisi ile belirginleşmiştir? Sekülerleşme aşaması, aile ve din

ilişkilerini nasıl etkilemiştir? Dijital kültür aşamasında, aile mahremiyeti nasıl bir dönüşüm yaşamış, dijital ebeveyn, aile kurumunu ayakta tutmak ve yeni nesli muhafaza etmek için hangi yeni görevleri üstlenmiştir? Makalede, geleneksel aile ilişkilerinin dönüşümünde modernleşme, sekülerleşme ve dijital kültürün rolü, tarama yöntemine uygun bir biçimde ele alınmış, konu ile ilgili literatür taranmış ve nitel veriler sosyolojik bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışma sonucunda modernleşmenin, din ve aile başta olmak üzere geleneksel kurumları değiştirdiği, modernleşmenin bir yansıması olan sekülerleşmenin, mahremiyeti dönüştürdüğü, dijital kültürün ise aile ve mahremiyeti çok yönlü olarak etkilediği, dijital ebeveynin ve dijital neslin rollerini kökten değiştirdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

1. Modernleşme Süreci ve Aile Kurumunun Değişimi

Aile, toplumun çekirdeği ve mikro ölçekteki simetrisidir. Toplumsal değişimin biçimi ve yönü ile ailenin değişme şekli arasında bir ilişki bulunmaktadır. Toplumsal dinamikler farklılaştığında aile farklılaşmaktadır. Toplumun inanç ve gelenekleri, yaşanan göçler ve savaşlar, kır ve kent yerleşim biçimleri aile kurumunu doğrudan etkilemektedir. Yaşanan her toplumsal değişim aile kurumunda belli düzeyde farklılaşmalara yol açmaktadır. Ailenin değerleri, örgütsel yapısı, üye sayısı, topluma katılımı, üretim ilişkileri gibi unsurlar toplumsal değişimden etkilenmektedir. Sosyal olguların, karmaşık tabiatları gereği birden fazla etkene dayalı olarak değişim gösterdikleri gerçeğinden hareketle, aile kurumu ile ilgili değişiminin, kuşak farkı veya köy kent ayrımı gibi bir iki temel etken üzerinden değil karmaşık ilişkiler ve sebepler üzerinden çözümlenmesi gerekmektedir.

Bireyin sığınağı olan aile, çocukları hayata hazırlayan ve kişilik kazandıran temel kurumdur. Aile, kan bağı, evlilik ve anlaşmaya dayalı olarak ortaya çıkan ya da evlat edinme yoluyla birbirine bağlanan insan kümesidir. Aynı evde yaşayan bireylerden oluşan aile, daha geniş bir düzlemde ele alındığında aynı soydan gelen ve aralarında akrabalık ilişkileri bulunan fertlerin oluşturduğu bir birimdir. Toplumsallaşmanın gerçekleştiği aile ortamı, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamakta ve birçok işlevi yerine getirmektedir. Biyolojik, güvenlik, eğitim, ekonomi, din, aidiyet ve statü kazanma bu işlevlerden bazılarıdır. Değişen toplumsal şartlar aile kurumuna ait bazı işlevlerin diğer bazı kurumlara transfer edilmesi ile sonuçlanmıştır. Örneğin eğitim işlevinin okullara, eğlence ve dinlenme işlevinin sivil/resmi bazı kurumlara devredilmesi bunlardan bazılarıdır.

Aile ilişkilerinin şekillenmesinde toplumsal tabakalaşma türlerinin (sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, yaş vb.) etkisi bulunmaktadır. Örneğin farklı sınıflara

ait aile yapılarının ebevenlik yaklaşımları farklı olabilmektedir. Tabakalaşma kadar tarihsel ve dönemsel şartlar da aile hayatının ve aile fertleri arasındaki ilişkilerin biçimini etkileyebilmektedir. Her yeni dönem yeni roller, yeni toplumsal cinsiyet ayrımları, yeni çocuk yetiştirme kalıpları ve yeni aile hayatı biçimleri ortaya çıkarmaktadır (Schaefer, 2013: 312). Sadece aile değil bütün kurumlar ve ilişki biçimleri toplumsal dünyada yaşanan değişimlerden etkilenmekte ve kendini güncellemektedir. Fakat aile, toplumsal değişimin en belirgin şekilde yaşandığı temel toplumsal kurumdur. Modernleşmeyle birlikte aile ve akrabalık ilişkileri değişmiş, geleneksel ilişki biçimlerinin etkisi azalmıştır. Örneğin eşlerin seçimi daha özgürce olmaktadır. Kadın hakları genişlemeye başlamış, akraba evliliği azalmış, cinsel ilişkilerdeki serbestiyet artmaya başlamış ve çocuk haklarının genişlemesiyle ilgili bir trend ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde sekülerleşme, ailenin yapısını, kabullerini ve dini değerlerini aşındırarak kutsallığını devre dışı bırakması yönünde etkilerde bulunmuştur. Modernleşmenin doğal sonucu olan sekülerleşme (Küçükcan, 2005: 109) aile kurumunu geleneksel formundan koparmıştır.

Sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçleri ailenin yapısını, değerlerini, normlarını ve inançlarını değiştirmiştir. Süreçle birlikte aile, tarım toplumunun özelliklerinden farklılaşarak yeni bir forma bürünmüştür. Ailenin yapısı, konumu, işlevleri ve rolleri modernleşme sürecinde yeniden inşa edilmiştir (Topal, 2020: 393). Kentleşme, aile ile ilgili bazı sorunlar ve belirsizlikler üretmiştir. Ailenin geleneksel fonksiyonları, rolleri ve anlam dünyası kentleşme sonrası köklü değişimler yaşamıştır. Öncelikle üretim biçimi değişmiş ve birey aile dışı üretim sürecine katılmıştır. Aile üyeleri ihtiyaçlarının karşılanması için ev dışında ayrı ayrı mekânlarda çalışmak zorunda kalmıştır. Kentleşme sonucu geniş aile içindeki akrabalık bağları zayıflamış, bireyselleşme gelişmiştir. Şehir hayatında eş seçimiyle ilgili tercihler değişmiş, dini ve moral değerler yerine başka tercihler devreye girmeye başlamıştır (Yıldırım, 2024: 130).

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde aile kurumunun köklü değişim yaşamasını sağlayan en nesnel etken olarak sanayileşme, üretim biçimlerinin yanı sıra toplumsal ilişkileri de kökten değiştirince bunun ailenin yapısı ve işlevleri üzerinde önemli düzeyde sonuçları olmuştur. Örneğin, modern kent-sanayi toplumunda ailenin çekirdek yapıya dönüşmesiyle birlikte ekonomik ve sosyalizasyon işlevleri büyük ölçüde azalmıştır. Cinsler arası eşitlik artmış ve aile içindeki roller değişmiştir. Cinslerin yasal ve toplumsal zeminde eşitlenmeye yönelmesi, aileye istikrarlı bir rol ve işlev atfetmeyi zorlaştırmıştır. Eşitlenen aile yapısı içinde ebeveynin çocuklarını eğitmesi ile çocukların aile ortamında düzenli ve türdeş sosyalizasyonu imkânsız hale gelmiştir. Eşitlik duygusu, kadın ve çocuk haklarının artışı

gibi pozitif sonuçların yanı sıra, aile ilişkilerini çözen negatif boyutları da olmuştur (Aktay, 2010: 178-179).

Sanayileşme ve kentleşme, ailenin evrensel değeri ile ilgili sorgulamalar üretmiştir. Geleneksel anlayış ve kabullerin yerini yeni anlayış ve yapılar almış, ailede çözülme riski artmıştır. Genel gidişat çekirdek aile formunda istikrarını yakaladığı halde, yapılan son kamuoyu araştırmaları tek eşli ebeveyn ailesinin ön plana çıktığını göstermiştir (İstatistiklerle Aile, 2023). Türkiye’de son elli yılda gerçekleştirilen demografik araştırmaların veri setleri bir bütün olarak incelendiğinde, çekirdek ve dağılmış ailenin yaygınlığının arttığı, geniş ailenin yaygınlığının ise azaldığı ortaya çıkmıştır. Bu süre zarfında dağılmış aile önemli oranda artarak geniş aileden (yüzde 10,8) daha yüksek bir orana (yüzde 19,9) ulaşmıştır. Günümüzde yüzde 69-70 seviyesinde durağanlaştığı görülen çekirdek aile oranının 1960-1970’li yıllarda yüzde 59-60 seviyesinde olduğu görülmektedir. Zaman içinde aile yapılarının yüzde dağılımında gözlenen dalgalanmalar bir kenara bırakılırsa, Türkiye’de son elli yıl içinde, çekirdek aile oranının yüzde 11, dağılmış aile oranının yüzde 57 artmış olduğu, geniş aile oranının ise yüzde 138 azalmış olduğu görülmektedir (Koç, 2018: 50). Giddens (2012: 247) gibi bazı sosyologların ihtiyatlı yaklaşımlarına rağmen toplumsal değişim, geleneksel/geniş aileden çekirdek aileye doğru olmuş, bu yapı da son yıllarda değişik formlara bürünmüştür. Bu dönüşümde etkili olan faktörlerden bazıları şunlardır: Tarımda makineleşme, işsizlik, iç ve dış göçler, demografik değişimler, eğitim imkânlarının artışı ve yaygınlaşması, iletişim ve ulaşımda yaşanan ilerlemeler. Bu faktörler ayrıca şu yapısal dönüşümlere yol açmıştır: Evlenme yaşı², evlilik kararı, eş seçimi, ilk tanışma süreci, akraba evliliği, başlık parası, nikâh veya çok eşli evlilik.

Öte yandan, modern zamanlarda yoğun şekilde yaşanan ve aile kurumunu etkileyen bir başka olgu ise göçtür. Sanayileşmenin hızlandığı göçün yönü genelde kırdan kente doğru olmuştur. 1927 yılında gerçekleştirilen ilk sayıma göre nüfusu 13.648.270 olan Türkiye’de, halkın yüzde 75,8’i belde ve köylerde, yüzde 24,2’lik bölümü ise il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, 1950 sonrasında nüfus kentsel alanlarda toplanmaya başlamıştır. TÜİK tarafından açıklanan “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2022” sonuçlarına göre nüfusun yüzde 93,4’ü il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre; Türkiye’de 2022 yılında kentsel alanlarda yaşayan

2 Türkiye’de hem kadınlar hem de erkekler için ilk evlenme yaşı artmaktadır. Gerçekleştirilen aile araştırmalarının ve demografik araştırmaların sonuçları, 1970 yılı ve öncesinde evlenen kadınların ilk evlilik yaşının 16, 2000 yılı ve sonrasında evlenen kadınların ilk evlilik yaşının ise 24 olduğunu göstermektedir. İlk evlenme yaşı son 60 yıllık dönemde 18,68’den 27,55’e, kadınlar arasında ise 16,36’dan 23,77’ye yükselmiştir. Bu sonuçlar, evliliğe giriş sürecinde erkekler için 9, kadınlar için ise 7 yıllık bir artış olduğunu göstermektedir. (Koç, 2018: 36,99).

nüfus oranı yüzde 77'dir (Kentsel-Kırsal Nüfus Oranı, 2025). Dünya bankası verilerine bakıldığında (Kentsel Nüfus, 2025), Türkiye'nin bu tarihsel aralıkta hem dünya hem de Avrupa standartlarının üstünde bir göç dalgası yaşadığı görülmektedir. Yaşanan bu büyük hareketlilik toplumsal ilişkileri çok yönlü olarak etkilemiş, aile kurumu bu değişimden nasibini almıştır. Kırın geniş, dayanışmaya dayalı geleneksel ilişkileri şehir hayatı ile birlikte esnemeye başlamıştır. Şehirde, kadın erkek eşitliğine dayalı, eğitilmiş bireylerden oluşan yeni bir ilişki sistemi ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan yoğun göç dalgası uzun yıllar katlanarak devam etmiştir. Türkiye'de aile ilişkilerini dönüştüren önemli bir diğer etken ise cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen hukuki düzenlemelerdir. Değişim, aile üyeleri arasındaki ilişkinin şeklini hiyerarşik ve asimetrik bir yapıdan eşitlikçi bir yapıya doğru çevirmiştir. Ataerkil büyük aile tarihsel konumunu kaybetmiş, kadının hem eğitim düzeyi yükselmiş hem de hukuksal güvencesi artmıştır. Ataerkil ailenin yıkılması kadının ve çocukların aile içindeki statüsünü değiştirmiş, tüketici ve gösterişçi bir toplum ortaya çıkmıştır. Bu yeni süreçte kadınlar ve çocuklar, reklam ve sosyal çevrenin etkisiyle ihtiyaçları karşılamak için değil sosyal statü ve gösteriş için tüketmeye başlamıştır (Canatan, 2024 (b): 115-118; Topal, 2020: 383).

Aile kurumu ile ilgili yapılan bazı çalışmalar, Türkiye'de aileyi dönüştüren üç temel gelişmenin önemine vurgu yapmaktadır: Sosyoekonomik değişim, demografik dönüşüm ve düşünsel değişim. Yaşanan değişimler Türkiye'nin aile yapısını, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile formuna doğru yönlendirmiştir. Son yıllarda tek ebeveynli aile yapısı yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Dağılmış aile veya tek ebeveynli aile, 1990 sonrasında ciddi bir artış göstermiştir. TÜİK verilerine bakıldığında, 2015 yılında, yüzde 14,4 olan yalnız yaşayan fertlerden oluşan tek kişilik hanehalklarının oranının 2023 yılında yüzde 19,7'ye yükseldiği görülmektedir. TÜİK verilerine (İstatistiklerle Aile, 2023) ait tablo şu şekildedir:

	(%)								
	Toplam hanehalkı içindeki oranı								
Hanehalkı tipleri	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Tek kişilik hanehalkı	14,4	14,9	15,4	16,1	16,9	17,9	18,9	19,4	19,7
Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı	66,9	66,4	66,1	65,3	65,1	65,2	64,4	64,5	63,8
Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	14,3	14,2	14,2	14,1	13,9	13,5	13,5	13,8	14,0
Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	44,8	44,0	43,5	42,3	42,0	42,0	40,8	40,4	39,2
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7,8	8,2	8,5	8,9	9,2	9,7	10,1	10,3	10,6
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,6	1,7	1,8	1,9	2,0	2,2	2,3	2,3	2,4
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,2	6,5	6,7	7,0	7,2	7,5	7,8	8,0	8,2
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	16,5	16,3	16,0	15,8	15,0	14,0	13,5	12,8	13,2
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	2,2	2,4	2,5	2,8	3,0	2,8	3,2	3,3	3,3

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2015-2023

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Esasında Türkiye’de ailenin modernleşme süreci ile birlikte yaşadığı köklü değişimin temelleri Cumhuriyet öncesi dönemde atılmıştır. Osmanlı aile araştırmaları, klasik Osmanlı dönemi ailesi ile yenileşme dönemi Osmanlı ailesinin yapısı arasında keskin ayrımların olduğunu göstermektedir. Tanzimat hareketi, Osmanlı ailesini, özellikle kadınları dış dinamiklerle etkileşime geçirmiş ve dönüşümlerin kapısını aralamıştır. Tanzimat öncesinde sadece sıbyan mekteplerinden faydalanan Türk kadını, sonraki dönemlerde kendileri için açılan öğretmen okulları ve rüştiyelerden faydalanmaya başlamıştır. 1859 tarihinde ilk kız rüştiyesi açılmış böylece kadınlar meslek hayatına atılmış ve okullarda öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Kız Rüştiyeleri, Ebe mektepleri, Kız Sanayi Mektepleri ve Daru’l- Muallimat okullarının açılmasıyla kızlara ve kadınlara, kamusal alana çıkma ve devlet işlerine girme yolu açılmıştır. Sultan Abdülhamit döneminde, eğitim ve öğretim faaliyetleri konusunda yaşanan hızlı gelişmelere paralel olarak kadınların eğitimi, devlet yönetimi tarafından engellenmemiş bilakis teşvik edilmiştir. Kadınların hukuksal açıdan bir takım haklar elde etmesiyle birlikte aile düzeni etkilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda kadınlar arazi hukuku alanında ilk defa erkeklerle eşit haklara sahip olmuş, cariyelik kaldırılmıştır. Benzer şekilde yabancılarla evlilik ve giyim kuşamla ilgili değişiklikler ortaya çıkmıştır. Tanzimat’la birlikte başlayan eşitlikçi fikirler ve düzenlemeler meşrutiyet döneminde de devam etmiş, cinsler arası ilişkiler ve eşitlik fikri yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde yaşanan batılılaşma uygulamaları kadın ve aile konularını da kapsamıştır. Garpcıların programında, bu olgu ile ilgili somut öneriler yer almıştır. Bu dönemde ilk defa kadın ve aileye mahsus dergiler çıkarılmış, dernekler açılmış ve kadınlarla ilgili bağımsız kitaplar yazılmıştır. Geri kalmışlık psikozu ve bu psikozdan kurtulmak için düşünülen çareler, kadın ve aile meseleleri ile bağlantılı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak Osmanlı’nın kendi kendine yeterli olan üretici ailesi, yerini tüketici aileye bırakmıştır. Batı tüketiciliğinin ortaya çıkardığı bu durum mütevazı olan mekânları gösterişçi alanlara çevirmiştir. Özellikle diplomatların, Batılı yaşam şeklini taklit eden konakların ve yurt dışına giden öğrencilerin bu konuda önemli etkileri olmuştur. Avrupa’dan getirtilen ve konaklarda istihdam edilen mürebbiyelerin etkisi de unutulmamalıdır. Zengin ve seçkin kişilerin konaklarında başlayan bu kültürel değişim zamanla toplumun tüm katmanlarına yayılmıştır (Canatan, 2024 (b): 105-113). Saray ve konak çevresinin eşya ve mobilya kullanımında başlayan batı tarzı kültür ve gündelik yaşam biçimi, zamanla merkezin konut planlamalarını ve iç/dış mekân düzenlemelerini etkilemiş (Demirarslan, 2007: 36) daha sonra ise taşranın/çevrenin aile ilişkilerini, kimlik, inanç ve zihniyet yapısını etkilemiştir. Bu dönemde, ailenin kuruluşundan çocuk terbiyesine kadar çok

yönlü bir dönüşüm yaşanmıştır. İslam medeniyetine göre şekillenen ailevi mekânlar değişmeye başlamıştır. Osmanlı modernleşmesi sonucu meskenler, İslami özelliklere göre değil harici etkenlere göre şekillenmiştir. Modern ev mimarisinde dinî referanslar değil Batı'nın modern değerleri ve tüketim kültürü etkili olmuştur (Yılmaz, 2022: 185).

Türkiye'nin ve Müslüman toplumların modernleşme tecrübesinde, kadınlar merkezî rol üstlenmiştir. Giddens, Batıdaki dönüşümün merkezinde de kadınları görmektedir. Ona göre Batı'da mahremiyetin dönüşümü önce cinsel ilişki ve cinsiyet alanlarında gerçekleşmiştir. O kadınları, modernleşme sürecinde mahremiyetin alanını genişleten grup olarak görmektedir. Kadınlarla ilgili eşitlik talebi ve maddi değişimler bu sürecin hem şartı hem de sonucu olmuştur. Ona göre kadınlar, modernliğin harekete geçirdiği “mahremiyetin dönüşümü” sürecini “de facto” olarak üstlenmişlerdir (Giddens, 2010: 91-164). Batı'ya özgü ve kadın merkezli modernleşme ve sekülerleşme süreçleri, yönetici elitler tarafından diğer ülkelere taşınmıştır. Bunun sonucunda örneğin Türkiye'de geleneksel yaşam, kesintiye uğramış, kadınların bedensel ve kamusal görünürlükleri/ rolleri artmış, böylece kadınlar Türkiye'de toplumsal yaşamın dönüşümünde kilometre taşı vazifesi görmüştür (Dereli, 2022: 203).

Modernleşme ailenin mahremiyetini de dönüştürmüştür. Ailenin, alenileşerek kamusal bir olguya dönüşmesi sonucu aile bireyleri küçük yaşlardan itibaren zamanlarını aile dışında geçirmeye başlamıştır. Kamusallaşan modern aile, üyelerinin özne olarak hareket etmeleri yönünde bir kültür ve ilişkiler ağı sunmuştur. Geleneksel, cemaatçi ailenin sadakate dayalı ilişkilerine karşın, modern ilişkiler, öznelere özerk katılımına dayanmıştır. Aile üyeleri bireyselleşmiş, özneleşmiş ve cemaatçi (community) kimlikten uzaklaşmıştır. Eğitimin, seküler ve bireyci yönelişi güçlendirici çağrılar bu durumu pekiştirmiştir. Kadın, modernleşen toplumlarda erkek ile çalışma, eğitim, toplumsal ve siyasal katılım konusunda eşitlenmiştir. Kadın, annelik rolü ile birlikte çalışan, karar veren, meslek sahibi olabilen, bireysel çabalarıyla kazanabilen bir özne haline dönüşmüş, evin geçimi ve karar alımında eşit haklara ve sorumluluklara sahip olmuştur. Erkek ve kadın rollerindeki farklılıklar azalmaya başlamış ve babaerkil aile biçimi önemini kaybetmeye başlamıştır (Yıldırım, 2024: 124-127).

2. Sekülerleşme ve Ailede Mahremiyetin Dönüşümü

Sekülerleşme, dinin devlet, toplumsal yaşam, kurumlar ve değerler bazındaki etkisinin azalmasıdır. Sekülerleşme süreci aile kurumunu doğrudan etkilemektedir. Süreç, aile ilişkilerinde dinin meşruiyetini zayıflatmakta,

bireysel ve dünyevi tercihleri ön plana çıkarmaktadır. Aile yapı olarak değişerek geleneksel geniş aileden çekirdek aileye dönüşmektedir. Yalnız yaşam, evlilik dışı birliktelikler, tek ebeveynli aileler, çocuksuz evlilik tercihleri gibi yeni aile formları görünür hâle gelmektedir. Sekülerleşmeyle birlikte, evlilik ve boşanma biçimleri değişmekte, nikâhın kutsal bir sözleşme olma özelliği sarsılmaktadır. Benzer şekilde aile bağları zayıflamakta, boşanma oranları artmakta, cinsiyet rolleri ve otorite ilişkileri değişmektedir. Erkek otoritesinin baskın olduğu ve kadına ev içi rollerin tayin edildiği geleneksel aileden, cinsiyet eşitliğine vurgunun yapıldığı, kadına, iş hayatına katılma imkânının sağlandığı ve aile içi otoritede eşitlikçi tutumun ön plana çıktığı yeni bir aile yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte bireysel özgürlük ön plana çıkmakta, evlenme, çocuk sahibi olma gibi kararlar bireysel tercihlere bırakılmaktadır.

Sekülerleşme, aile mahremiyetinin kolektif ve dini eksenden bireysel ve dijital bir görünürlük eksenine kaymasının zemini olmaktadır. Dinin belirleyici gücünün azaldığı sekülerleşme aşamasında aile mahremiyeti dönüşmektedir. Din ve kültürel normlar tarafında belirlenen, yerelin, cemaatin ve ailenin ortak değerleri olan geleneksel mahremiyet, sekülerleşme ile birlikte zayıflamaktadır. Yeni dönemde mahremiyet, kişisel haklar ve bireysel özgürlükler çerçevesinde tanımlanmaktadır. Mahremiyetin temel unsurlarından olan cinselliğin kamusal görünürlüğü artmaktadır. Cinsellikle ilgili gizlilik sınırlarının aşarak kamusal alana taşındığı bu dönemde medya platformları, beden olgusunu ve evlilik öncesi ilişkileri görünür hale getirmektedir. Bireyselleşmeyi pekiştiren sekülerleşme, kişinin sosyal medyada görülebilir olma arzusunu artırmaktadır. Sosyal medya yoluyla, ev içi mahremler dışarıya yansıtılmakta, ev, aile, çocuk görüntüleri ile ilgili paylaşımlar normalleşmekte, aile içi özel alanlar kamusallaşmaktadır. Beden ve giyim normlarının değiştiği sekülerleşme sürecinde giyimin kuralları din yerine seküler kabuller ve bireysel tercihler tarafından belirlenmektedir. Bedenle ilgili mahremiyet algısı dönüşmekte, kadın bedenine dönük kamusal görünürlük artmaktadır. Öte yandan geleneksel ailede çocuklar üzerinde sıkı olan ebeveyn kontrolü zayıflamakta, çocuk hakları ve “birey olarak çocuk” algısı önem kazanmaktadır.

Thomas Luckmann, sekülerleşmeyi, bireyin karşılaştığı problemlerin çözümünde dinden farklı dinamikler araması, dinin, toplumsal alanlardaki kontrolünün zayıflaması, dini kabullerin toplumdaki baskın kültür ve ifade aracı olmaktan uzaklaşarak özel alana hapsedilmesi (Luckmann, 1979: 121-137) olarak görmektedir. Modern toplumların din ve dünya görüşleri ile anlam hiyerarşilerinin, kurumsal dinselleşme dönemlerinden farklı olduğuna dikkat çeken Luckmann’a göre, geleneksel dinî kurumlar modern

dönemlerin toplum hayatında güçlü rol oynamamakta ve modern bireyin anlam dünyasında düzenleyici bir karşılık bulmamaktadır. Ona göre dinin, kurumsal bir kimlikle bireyin davranışları için koyduğu normların yeni dönemde zayıflaması bireysel tüketimin sadece ekonomik boyutunda değil kültürel ilişkiler boyutunda da önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Yeni özerk birey hem şahsi kimliğini hem de bireysel nihai anlam sistemini kendisi inşa etmeye başlamaktadır. Modern toplumdaki birey, nihai anlam sistemi ve bireysel dindarlığı için ne birincil kamusal kurumlardan ne de resmî dinsel kurumlardan destek ve onay almamaktadır. Bu yeni döneme ait bireysel dindarlık şekli, içerik bakımından hayli çeşitlilik göstermektedir (Luckmann, 2003: 85-99).

Bu bağlamda sekülerleşme kavramı, Sanayi Devrimi sonrası Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle ortaya çıkan pek çok gelişmenin neticesinde, dinin bireysel yaşam alanlarının yanı sıra toplumsal yapılar ve düşünceler üzerindeki etkisinin değişen doğasını, anlamını ve durumunu niteleyen kuşatıcı bir içeriğe sahiptir. Sekülerleşme süreci genellikle, dinî inançlar, aktiviteler, kurumlar ve düşünce biçimlerindeki gerileme ya da çöküşü ifade etmektedir. Modernleşmenin etkisiyle dinin zamanla modern toplumlarda bütünüyle yok olacağı düşüncesi, sekülerleşmenin ana tezini oluşturmaktadır (Çapcıoğlu, 2018: 23). Başlangıç aşamasında, modern değerleri benimseyen ve geleneksel kurumlar yerine modern kurumları işler hâle getiren toplumlarda dinî düşünce, pratik ve kurumların önemini yitireceğini ileri süren sekülerleşme tezi, bu sürecin bireysel olarak da yaşanacağını ve din olgusunun zamanla ortadan kalkacağını iddia etmektedir (Kirman & Darende, 2017: 81)³.

3 Son yıllarda din olgusu bağlamında ortaya çıkan farklı gelişmeler, sekülerleşme tezinin, “dinin modern toplumlarda zamanla yok olacağı” tezine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sekülerleşme tezinden sonra yapılan deneysel çalışmalar ve gözlemler, durumun tam da sekülerleşme tezinin iddia ettiği yönde ilerlemediğini, dinin tamamen yok olmak bir yana, farklı şekillerde daha da görünür hale geldiğini göstermiştir. Ortaya çıkan yeni gelişmelerden sonra sekülerleşme tartışması ana paradigmasını değiştirerek farklı bir boyut kazanmıştır. Başlangıç aşamasında, modern değerleri benimseyen ve geleneksel kurumlar yerine modern kurumları işler hâle getiren toplumlarda dinî düşünce, pratik ve kurumların önemini yitireceğini ileri süren sekülerleşme tezi, bireysel olarak da bu sürecin yaşanacağını ve din olgusunun zamanla ortadan kalkacağını iddia ediyordu. Oysa bu alanda çalışma yapan sosyologlar, toplumları bir arada tutan dinin bir olgu olarak var olmaya devam ettiğini/edeceğini dile getirmektedir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra yaşanan ve dinî canlanma olarak ifade edilen gelişmeler dinin toplumsal önemini yitirmediğini ortaya koymuştur. Geçen yüzyıl, dini eğilimlerin yükseliş trendi gösterdiği ve dini hareketlerin toplumsal ivme kazandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu durum, sekülerleşme teorisinin, dinin gerileyeceği ve toplumsal hayattaki etkisini kaybedeceği yönündeki öngörüsünü doğrulamamıştır. Sekülerleşme teorisinin aksine, hem sanayileşmiş ülkeler hem de geleneksel kültürün egemen olduğu ülkeler kutsalın dönüşüne tanıklık etmiştir. Bunun için ayrıca bkz.

Berger, P. L. (ed.) (1999). *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, Michigan: Eerdmans, https://books.google.com.tr/books?id=FRV9RQB0X2YC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&cf=false ;

Sekülerleşmenin diğer bazı göstergeleri olarak şu durumlara dikkat çekilmektedir: Dini kurumların toplumsal gücünün azalması, kutsal yapıların kutsallık derecelerinin sorgulanması, gelenekçiliğin çözülmesi, bilgi kaynaklarının mistik kaynaklardan uzaklaşması, dinin etki gücünün kaybolması ve dünya nimetlerine yönelme. Rasyonelleşme sonucu ortaya çıkan kültürel çoğulculuk, farklı sosyal tabakaların oluşumu ve farklı kurumların, daha önce dini kurumlara ait olan görevleri üstlenmesi sekülerleşmenin yansımaları olarak görülmektedir. Sekülerleşme tezinin seküler alanlar olarak varsaydığı devlet, ekonomi ve bilimin din karşısında özgürleşmesi, geleneksel toplumun yerini modern toplumun alması, dini bilgilerin bireyin anlam dünyasında güç kaybetmesi ve dini yargı yerine seküler hukukun geçmesi sekülerleşmenin başka uzantıları olarak ifade edilmektedir. Benzer şekilde, bireyin dini referanslara göre şekillenen düşünce ve davranışlarının azalması, ekonomi, sağlık, eğitim alanlarında dinin geleneksel hâkim gücünün kırılması sekülerleşme anlamına gelmektedir. Sekülerleşmeyi bu çerçevede yorumlayan tüm sosyolojik yaklaşımlar, yaşanan dönüşümlerin kaynağı olarak modernleşmeyi göstermektedir (Ertit, 2013:210-211).

Bu bağlamda modernleşmenin doğal sonucu olan sekülerleşme toplumsal yaşamın, semavi olanla bağıını koparmasıdır. Merkeze insanı alarak başlayan değişim süreci zamanla modern/seküler bir mahiyete bürünmüş, din ile aile arasındaki ilişkiler dönüşmüş ve aile kurumundaki çözülmenin kanalları açılmıştır. Aile, yapı ve işlev olarak küçülmüş, evlenme şekilleri değişmiş, nikâh kurumunun geleneksel önemi ve kutsallığı zayıflamıştır. Bireyselleşme, değerler sisteminin aşınması, mahremiyetin dönüşümü, kadın ve erkek rollerinin eşitliği ve kadının çalışma hayatına katılması ailedeki çözülme riskini arttırmıştır. Zevk odaklı bireyciliğin etkisiyle aile atomize olmuş, üyeler arası bağlar zayıflamıştır. Sevgi, saygı, sadakat, sabır, sorumluluk, paylaşma, fedakârlık ve güven duygusu gibi aile değerlerinin işlevleri azalmıştır. Kadının hem ücret karşılığında evin dışında çalışmaya başlaması hem de evin içi ile dışı arasındaki duvarın şeffaflaşması kadının daha çok görünür olmasıyla sonuçlanmıştır. Geleneksel aile yapısına yönelik itirazlar artmış, erkeğin aile içi konumu tartışmaya açılmış ve “güçlü, bağımsız, özgür kadın” profili öne çıkarılmıştır. Bu durum, aile içi cinsiyete dayalı hiyerarşik ilişki biçimini, rol anlayışını ve nesiller arası bağlılığı kalıcı şekilde etkilemiştir. Sadece kadın değil erkek ve çocuk da benzer bir değişim süreci geçirmiştir. Eş seçimi ile ilgili İslami kriterler, yani “din, mal, güzellik ve asalet kriterleri içinde dini önceleyen tutum” zemin kaybına uğramış ve dünyevi kriterler ön plana çıkmıştır (Öz, 2019: 797).

Talip Küçükcan (2005), Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı:13, 109-128.

Toplumsal açıdan bakıldığında sekülerleşme, düz bir çizgide ilerlemeyen, toplumdan topluma değişiklik gösteren kendine özgü bir niteliğe sahiptir. Türk toplumunun muhafazakâr ve seküler karakterleri bir arada sunan melez yapısı bunun göstergelerindendir. Sekülerleşen toplumda aile değerlerinde değişim gözlemlenmektedir. Geleneksel değerlerle inşa edilen geniş ailelerde, rol paylaşımlarının belirginliği, tecrübeler, birlikte yaşama kültürü ve inançlar belli bir aile düzeni oluşturmaktaydı. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan çekirdek aile modeli ise, bireyselliğin belirginleşen karakteri nedeniyle bir takım sorunları barındırmaktadır. Aile içi şiddet, geçimsizlik, eşler ve çocukların duygusal ve davranışsal problemleri, iletişim sorunları, anlaşmazlık ve uyuşmazlıklar, eşler arası tahammülsüzlük ve ekonomik özgürlük gibi durumlar ülkemizde boşanma oranlarını arttırmış ve aileye alternatif yaşam modelleri ortaya çıkarmıştır. Genç nüfusun alkol, sigara ve uyuşturucu madde bağımlılığına yönelmesi, aile ortamından gittikçe uzaklaşmasıyla sonuçlanmıştır. Aile içi çatışmalarla sonuçlanan bu yönelimler, gençleri aile değerlerinden uzaklaştırmıştır (Çapcıoğlu, 2018: 20).

Bu tür çatışmaların yaşanmasında Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan sosyal ve kültürel travmaların önemli düzeyde etkisi olmuştur. Sanayi Devriminin ürettiği sosyal ve kültürel travmalar sonucu toplumu bir arada tutan anlam düzeni çözülmüş, normlar, inançlar ve değerler zarar görmüştür. Travma sürecinde kanunlar, töre ve gelenekler ortadan kalkmış, anomi ortaya çıkmıştır. Travma dönemlerinde toplumsal davranışları, geleneksel değerler değil onların yerine geçen yeni değerler motive etmektedir. Birey ve topluma yön veren eski normlar sorun olarak görülmeye başlanmaktadır. Manevi ve ilahi amaçların yerini kişisel tatmin, başarı ve müreffeh yaşam almaktadır. Böylece kanaatkârlık acizlik olarak görülmekte, tevazunun adı güvensizlik olmakta, iffet sofuluk olarak kodlandırılmakta, utangaçlık içe dönüklük olarak ifadelendirilmekte, namus ise yobazlık olarak görülmektedir (Gültekin, 2024: 57-73). Türkiye'nin ve İslam toplumlarının bu çerçevede sosyokültürel travmalar geçirdiği, özellikle aile ve mahremiyet konusunda şaşkınlıklar yaşadığı bilinmektedir. Küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinin bu travmaları daha da derinleştirerek devam ettirdiği ifade edilebilir. İslam'ın evlilik öncesinden başlayan, bedene, haneye, ebeveyne ve çocuklara kadar uzanan mahremiyet alanının, baskın kültürler yoluyla travmatize edildiği ifade edilmelidir.

Bu anlamda İslam'ın bedenle başlayan, hane ve çevreyle devam eden geniş kapsamlı bir mahremiyet anlayışı mevcuttur. İslam'ın temel kaynaklarında, özellikle beden mahremiyetinin korunması bağlamında tesettür en temel tedbir olarak belirlenmiştir. Kur'an'da Nur Suresi otuz ve otuz birinci ayetler ile (Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi,

meal-2/nur-suresi-24/ayet-28/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1). Ahzâb Suresi elli sekizinci ayet (Kur'an-ı Kerim, Ahzâb Suresi, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/ahzab-suresi-33/ayet-55/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>) bu noktaya vurgu yapmaktadır. Hazret-i Peygamber, vücut çizgilerini belirginleştirecek kadar dar elbise giyenleri örtülü çıplaklar olarak nitelendirmiş, bu şekilde giyinenlerin cennete girmek bir yana onun çok uzak mesafelerde alınabilen kokusunu dahi hissedemeyeceklerini ifade ederek (Müslim, Cennet 53, (2857), 52, (2128); Mâlik, Muvatta, V, 1339 (3384) giyimdeki hassasiyete dikkat çekilmiştir. Benzer şekilde İslamiyet'te bir başkasının evine izinsiz girilmesi ve evin içinin gözetlenmesi yasaklanmıştır. Hatta ev içinde bile kişinin bedeni, kendisi dışındaki aile üyelerinden korunmaktadır. Örneğin çocukların, anne ve babasının odasına girmek için belli vakitlerde izin istemeleri zorunlu kılınmıştır (Nur Suresi, 58-59).

Modernleşme ve sekülerleşme, beden üzerinde karar verici merci olarak yaratıcıyı değil bireyin iradesini kabul etmektedir. Bunun için politik, ideolojik ve kültürel mekanizmalar oluşturulmuştur. Böylece bedenin metalaştırılması ve tüketim kültürünün aracı haline getirilmesi imkânı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda doğal güzellik yerine insan müdahalesiyle şekillenen yapay güzellik algısı ikame edilmiş, kadın bedeni bunun aracı haline getirilmiştir. Geline nokta İslam'ın öngördüğü mahremiyetle ilgili esaslar ve bu yönde şekillenen kültürel yapı değersiz bulunarak gericilik ve yobazlıkla itham edilmiştir (Köse, 2017: 21). Buna karşılık İslam'ın, mahremiyet, namus, ırz ve ahlakla ilişkili olan iffet olgusuna yaptığı vurgu dikkat çekmektedir. Kur'an-ı Kerim, hayâ ve iffet için örnek şahsiyetler sunmaktadır. Hz Musa ve Hz. Şuayb'ın kızları (Kassas Suresi, 25), Hz. Lut (Hud Suresi, 77-80), Hz. Yusuf (Yusuf Suresi, 23), Hz. Meryem (Meryem Suresi, 18) ve Hz. Muhammed (Ahzab Suresi, 53) bu noktada nazarlara verilen örnekler şahsiyetlerin başında gelmektedir.

İslam, bireyin mahremiyet eğitimini çok erken yaşlarda başlatmaktadır. Çocuklarda edep ve utanma duygusunun erken yaşlarda başlaması gerektiği birçok âyet ve hadiste dile getirilmektedir. Mahremiyet eğitimi evlilikten önce eş seçimiyle birlikte başlamaktadır. Hayâ ve iffeti önemseyen bir eş seçmek, kendisine emanet edilecek çocukların yetişmesi için önemlidir. Çocuklarda mahremiyet duygusunun erken yaşta gelişmesi için örneğin elbise ve bez değişiminde bile beden korunmaya alınmaktadır. Çocuklara ait odaların kendi özel alanları olduğu duygusu telkin edilmekte, kız ve erkek çocukların odaları ayrılmakta, bedenin belli alanlarına dokunulmasının yanlışlığı öğretilmektedir. Çocuğun küçük yaşlardan itibaren çıplak görülmemesi yönünde hassasiyet gösterilmekte, hem ev içi hem de ev dışı

konuşma üslupları öğretilmekte, gizli şeylerin ifşa edilmemesi sağlanmakta ve evlilik yasağı bulunmayan kişilerin ilişkilerinde mahremiyete dikkat edilmesi sağlanmaktadır. İslam, buna benzer birçok davranış kalıbının sınırlarını net olarak çizmektedir (Bilgiç, 2017: : 98-142).

Tüm bu çabalara rağmen aile kurumu, modern dönemlerde birçok karşı akım ve ideolojinin tehdidine maruz kalmıştır. Bu bağlamda Batı'da cinsel ilişkiler ve cinselliğe yönelik farklı tutumlar zaman içinde ortaya çıkmıştır. Çeşitli kültürlerdeki cinsiyet rollerini ve cinselliği inceleyen Amerikalı Antropolog Margaret Mead, cinsel davranışla ilgili fikirlerin biyolojik bir olgu olmaktan çok sosyal ve kültürel olduğunu iddia etmiştir. Ona göre Batı'da artan sekülerleşmeye rağmen dini/ahlaki tutumlar ve evlilikte heteroseksüel ilişkiler etkisini devam ettirmektedir. İlişkilere yönelik tutumlar 1960'larda önemli ölçüde değişmiştir. Mead'ın homoseksüelliğe esnek bakışı birçok sosyal düşünürü doğrudan etkilemiştir. 1980'lerde, Jeffrey Week, benzer şekilde Christine Delphy ve Judith Butler bunlardan bazılarıdır. Örneğin Butler, cinsiyet ve cinsel kimlik kavramına meydan okuyan, geleneksel fikirleri sorgulayan ve Queer kuramı olarak bilinen yeni ve radikal bir çalışma alanı açmıştır (Mead, 2017: 298-299).

Aile kurumuna dönük modern ve seküler yaklaşımlardan bir yenisi ise insan çağı (Antroposen) anlayışıdır. Bu anlayış, insan türünü, son iki yüz yılda yaşanan tüm felaketlerin kaynağı olarak görmektedir. Bu yaklaşım, insan faaliyetlerinin çevre ve iklim üzerindeki makro etkisi sebebiyle yeni bir jeolojik döneme girildiğini iddia etmektedir. Yaklaşımına göre, on ile on iki bin yıllık buzul sonrası jeolojik dönem olan Holosen çağ bitmiş, Antroposen'e girilmiştir. Antroposen kavramının bilimsel dergilerde tartışmaya açılmasının temel sebebi insan türünü sorgulamak, insan sonrası dönemi tartışmak ve yeni bir varlık tasavvuru inşa etmektir. Bu yeni yaklaşımda ontolojik düzen yani insanın kendisi ve diğer varlık türleriyle ilişkisi etik, hukuki ve politik açıdan dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Burada ilahi varlık düzeninden duyulan derin rahatsızlık ve ontolojik hiyerarşiye itiraz söz konusudur. Post hümanist kuramcıların ifade ettiği gibi hiyerarşi, yapıbozuma uğratılmakta, kategoriler arası sınırlar silinmekte ve insanlar makinelerle eşit düzeyde konumlandırılmaktadır (Gültekin, 2024: 15-48). Bu yaklaşımın tahrip olmasına yol açtığı geleneksel ve dini kurumların başında aile gelmektedir.

Antroposen çağa sıkça göndermede bulunan postmodernizm, 1950'lerden sonra yapay zekâ, robotik ve biyoteknoloji gibi alanlarda yaşanan gelişmelerle ilişkilidir. Türkiye'de bu yöndeki çalışmalar iki binli yıllardan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Postmodernist yaklaşım postyapısalcı yaklaşımlardan beslenmektedir. Antroposen kavramını sıklıkla gündemine

alan postmodernizm, insanı diğer türler arasında merkezileştiren hümanist felsefeyi sorgulamaktadır. Temel argümanı, insanın merkezde olduğu varlık tasavvurunun dönüştürülmesi gerektiği düşüncesidir. Yaklaşımına göre insan, insan olmayan diğer varlıklarla müşterek konumdadır. Posthuman çevre etiğine göre her şey birbiriyle bağlantılıdır ve birbirini oluşturmaktadır. Böyle bir doğa anlayışı içinde insanın üstünlüğü ilkesi diye bir şey söz konusu değildir (Gültekin, 2024: 133). Dolayısıyla posthümanizm, hümanizmin ilahi ve manevi bağlarından kopararak dünyevileştirdiği insanı bu sefer daha da aşağıya çekerek hayvanlar ve cansızlarla eşit bir kategoriye yerleştirmektedir. Bu, seküler düşüncenin kendine özgü yeni bir formudur. Burada hem doğa hem de insan ikinci defa manevi ve ilahi bağlarından kopararak daha alt bir konuma yerleştirilmekte ve anlam kaybına uğratılmaktadır.

Yeni dönemde, ailenin dönüşümü noktasında önemli etkilere sahip olan -Posthümanist kuramla ilişkili- Queer teoriye dikkat çekmek gerekmektedir. Teorinin, cinsiyet ve kimlik olgusundan hareketle, önce bireyin sonra da ailenin dönüştürülmesi, hatta yok edilmesi hususundaki hedefleri dikkat çekmektedir. Queer teori, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik gibi sabit kabul edilen kavramları yıkarak kimliği, “çoklu ve değişken pozisyonlar” olarak gören postyapısalcı bir perspektifle çalışmaktadır (Jasoge, 2017). Öngörülen durum, akışkan ve belirsiz bir kimlik olmakla birlikte nihai amaç, cinsiyetle ilgili kimliklerin tamamen ortadan kaldırılmasıdır.

1970’li yıllardan itibaren LGBT, toplumsal cinsiyet gibi kavramlar etrafında başlayan tartışmalar, cinsiyet ve bedenin dışarıdan müdahale edilebilir, değiştirilebilir durumlar olduğu, bazı bedenlerin her iki cinsiyetin görünümüne sahip bireyler olarak doğduğu, kadınlık ve erkekliğin ikili bir kategori değil bir derece meselesi olarak görülmesi gerektiği gibi uç noktalara kadar ilerlemiş durumdadır. Günümüzde feminizm, toplumsal cinsiyet, LGBT, trans, gey, lezbiyen vb. kavramlar ve süreçler etrafında devam eden bu tartışmaların -çoğu durumda davranışa dönüşmüş yaklaşımların- aile kurumunun dönüşümü üzerinde önemli düzeyde etkileri bulunmaktadır.

Özellikle biyoteknoloji, genetik ve üreme teknolojisinde kaydedilen gelişmelerin aile kurumunu dönüştürme potansiyeli daha büyüktür. Yardımcı üreme teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, büyük dönüşümün kapısını aralama yolundadır. Annelik, babalık, çocukluk evlilik gibi hayatı anlamlandırmak için kullanılan kavramlar ve kurumların her birinin anlamı yerine göre değiştirilmekte, genişletilmekte, aralarındaki sınırlar bulanıklaştırılmakta, silinmekte ve yeniden inşa edilmektedir. Üremenin cinsel ilişkiden ayrıştırıldığı örneklerin ortaya çıkmasıyla birlikte yeni bir

paradigma inşasının eşiğine gelinmiş olduğu görülmektedir (Gültekin, 2024: 198-200).

Ahlak, din ve geleneğin sınırlarını zorlayan, teknoloji ve insan odaklı bu yeni dönemin başat tartışma olgularından bazıları şunlardır: Sperm ve yumurta bankalarının kurulması, dönürlük ve taşıyıcı anneliğin ticari bir işlem olarak uygulanmaya başlanması, eşcinsel kimselerin çocuk sahibi olmasına bazı ülkelerce hukuki statünün kazandırılması, üç ebeveynli çocukların olabileceği kabulü, yapay rahim projesi vb. Modern seküler dönemin, teknoloji destekli bu yeni aile modelleri ile ilgili önerileri ile bu yönde sarf edilen bilinçli uygulamalar, kurumla ilgili endişelerin sınırlarını hayli zorlamış görünmektedir.

Batı toplumlarında aile kurumunda yaşanan son gelişmeler bu endişeleri haklı çıkarmaktadır. Bazı toplumlarda gey ve lezbiyen birliktelikler gibi yeni aile formları oldukça yaygın hale gelmektedir. Araştırmalar, Amerika’da yetişkinlerin yüzde iki ile yüzde beşlik bir diliminin kendilerini gey ya da lezbiyen olarak tanımladığını göstermektedir. 2000 yılında yapılan nüfus sayımı analizi, on milyona doğru yaklaşan, minimum altı yüz bin gey ailenin ve gey ve lezbiyen yetişkin nüfusun olduğunu göstermektedir. Pek çok gey ve lezbiyen çift günümüzde evlenme hakkı talep etmektedir. 2003 yılında Amerika Massachusetts Yüksek Mahkemesi 4’e 3 farkla eyalet anayasası kapsamında eşcinsel çiftlere evlenme hakkı tanımıştır. Benzer şekilde Amerika’da her geçen gün daha çok çift, çocuk sahibi olmamayı seçmekte ve kendilerini “çocuksuz” yerine “çocuktan bağımsız” bireyler olarak tanımlamaktadır (Schaefer, 2013: 329).

Giddens, çiftlerin evli olmaksızın cinsel bir ilişki içinde birlikte yaşamasının Batı toplumlarında giderek yaygınlaştığına dikkat çekmektedir. Adanmış uzun süreli ilişkiler içinde olup evlenmemeyi, ama birlikte oturup çocuk yetiştirmeyi seçen çiftlerin sayısı artmaktadır. Britanya’da yakın zamana kadar birlikte yaşamak ayıp görülürken bu tutum değişmektedir. “Bir çiftin evlenmeye niyetlenmeksizin birlikte yaşayabilmesi” yaklaşımına on sekizle yirmi dört yaşları arasındaki insanların yüzde 88’i katılmaktadır. 1999’da Britanya’da, “istikrarlı bir ilişki içindeki eşcinsel bir çiftin, bir aile olarak tanımlanabileceği” konusunda verilen yargı kararı; göç, toplumsal güvenlik, vergilendirme, kalıtım ve çocuk desteği gibi tüm yasal durumları doğrudan etkileyebileceği tahmin edilmektedir (Giddens, 2012: 277).

ABD’de eşcinsel evliliklere yönelik tutumlar üzerine yapılan diğer bazı saha araştırmalarına göre toplumun yüzde elli üçü “eşcinsel çiftler arasındaki evliliklerin tanınmaması gerektiğini” düşünmekte, yüzde kırk altısı ise eşcinsel evliliğin geçerli kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Öte yandan

eşcinsel birliktelikler Avrupa’da yaygın olarak kabul görmekte ve bu evlilik, Belçika, Hollanda, Norveç, İspanya ve İsveç’te yasal olarak tanınmaktadır. Bugün Hollanda’daki evliliklerin yüzde sekiz gibi büyük bir oranını eşcinsel evlilikler oluşturmaktadır (Schaefer, 2013: 330).

3. Dijital Kültürün Geleneksel Aile İlişkilerinin Dönüşümündeki Rolü

Göç, kentleşme, eğitim imkânlarının artışı, üretim biçimlerinin değişmesi ve istihdam koşullarının farklılaşması gibi toplumsal olgular, birçok kurum gibi aileyi de dönüştürmüştür. Tarım toplumundan sanayi, hizmet ve bilgi toplumuna geçiş, bireyin ilişkilerini, alışkanlıklarını ve gündelik yaşam biçimlerini değiştirmiştir. Toplumsal koşullara duyarlı olan aile kurumu, yaşanan değişimden önemli düzeyde etkilenmiştir. Ailenin geleneksel işlevlerinin azalması, evlenme yaşının yükselmesi, kadının istihdama katılımı ve geniş aileden çekirdek aileye geçiş bu etkilenmenin yansımalarıdır (Sunar, 2019). Güncel durumda çekirdek aile daha da küçülmemekte ve daha az birey barındıran aile modelleri ortaya çıkmaktadır. Bu yeni aile modellerinde yalnız yaşayan insan sayısı artmaktadır (Yanık, 2019).

Toplumsal dünya, tarihin akışını değiştiren ve toplumsal yaşamı yeniden yapılandıran sanayileşme, kentleşme ve modernleşme olgularının bir benzerini çağdaş dönemde yaşamaktadır. Bu yeni olgu, teknoloji ve insan hayatının iç içe geçtiği dijitalleşmedir. Dijitalleşme, gündelik hayatı, kimlikleri, bir arada yaşama şekillerini çok yönlü olarak etkilediği gibi geleneksel davranış kalıplarını, aile içi eylem biçimlerini, otoriteleri ve dini hayatla ilgili tutumları yeniden şekillendirmektedir. Bu, aynı zamanda dijitalleşmeye bağlı yeni bir kültürün ortaya çıkışıdır. Son yıllarda, dijital kültürün ilişki ve eylem biçimlerini inceleyen yeni bir sosyoloji alanı ortaya çıkmıştır.

Dijital kültür, bilgisayar, internet ve akıllı telefonlarla hızlanmış bilgi üretiminin ve iletişiminin bir sonucu olarak gelişen yeni yaşam ve yaklaşım biçimidir (İnci, M. A., Akpınar, Ü. & Kandır, A., 2017: 495). Bu kültür yeni bir nesil ortaya çıkarmıştır. Bu nesil dijital/sanal ortamlarda sosyalleşmektedir. Dijital araçları etkin şekilde kullanan bu nesil üst düzey düşünme becerilerine sahiptir ve çoklu işlem yapabilmektedir (Songur, 2019: 2). Dijital araçlar, özellikle dijital oyunlar görsel dikkati sağlamaktadır. Bu kültür ortamında yetişen bireyler ikon, resim gibi görüntüleri kendi ebeveyninden daha hızlı algılamaktadır.

Diğer taraftan, dijital kültürün yeni nesiller için bazı dezavantajlar ürettiği ifade edilmelidir. Örneğin, sabırsızlık, farklı konulara hızlı geçiş yapma, dikkat süresinin kısalması ve yalnızlaşma bunlardan bazılarıdır. Erken

çocukluk döneminin dijital kullanımı ve uygulamaları hakkında yapılan araştırmalara bakıldığında yeni neslin, bilinçli bir medya tüketicisi olmadığı ve medyanın her türlü zararlı etkilerine açık olduğu ortaya çıkmıştır. Somut düşünme becerisi kazanamayan, doğru ve yanlış ayırt etme algısını tam olarak kazanamayan, reklam ve ticari ürünleri ayırt edemeyen çocuklar medyanın zararlı etkilerine maruz kalmaktadır (Kahraman, 2022: 15). En gelişmiş beyin görüntüleme teknikleri olan fMRI ve PET taramaları, dijital neslin en büyük meşguliyet alanı olan bilgisayar oyunlarının zihni, alkol ve uyuşturucuya benzer şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Çalışmalar oyunların, dopamin salınımını güçlü ve bağımlılık yapabilecek oranda tetiklediğini göstermektedir. Bu oyunlar beynin haz alma bölgesini uyardığı için uyuşturucu ve alkolün etkilerinin bir benzerini gerçekleştirmektedir (Sayar & Benli, 2022: 50). Türkiye’de dijital oyunlara yönelen dijital neslin oranı periyodik bir artış göstermektedir. Türkiye’nin dünyadaki oyun pazarı da giderek genişlemektedir. Çin’in pazar payında lider konumunda olduğu oyun sektöründe ABD, Kore, Japonya ve Fransa gibi ülkeler söz sahibidir (Özdemir & Sever, 2020: 93). Yükselen bu trendin iyi yönetilmesi önem arz etmektedir. Din, ahlak, eğitim gibi kurumların devrede olduğu büyük toplumsal projelerle sürecin zararları minimize edilebilir.

Dijital teknoloji, kendi insan tipi olan dijital yerliyi üretmiştir. Birden çok görevle baş edebilme becerisine sahip olan bu yeni insan tipi, düz yazı yerine görseller aracılığıyla öğrenmeyi tercih etmekte; çevresiyle sürekli iletişim hâlinde olmakta; bilginin aktif yapılandırıcısı olarak teknolojiyle, oyunla ve anlık ödüllerle öğrenmekte; simülasyon ve üç boyutlu oyunlar gibi fantezi ortamlarını gerçek ortamlara tercih etmektedir. Dijital teknoloji ile çevrelenmiş bir dünyada yetişen bu dijital yerliler, dijital göçmenlere nispetle farklı deneyimlere sahiptir. Net kuşağının üyeleri olan dijital yerliler, bilgileri hızlı bir şekilde almaya alışkındır. Bu insan tipi rastgele erişimi tercih etmekte (hipermetin gibi), anlık memnuniyet ve sık ödüllerle büyümektedir. Buna karşılık dijital göçmenlerin, yeni insan tipinin becerilerini takdir etme özelliği yetersizdir (Prensky 2001, ss. 1-6). Göçmen ve yerli arasındaki farkın belirginleştiği sosyal mekânların başında aile ortamları gelmektedir. Yeni teknoloji, bu kuşağın iletişim kurmasında, sosyalleşmesinde ve üretken olmasında büyük değişimlere yol açacak tanımlayıcı özelliklere sahiptir. Örneğin dijital teknolojinin eğitim açısından etkili sonuçlara yol açtığı dile getirilmelidir (Helsper & Eynon, 2016, s. 40). Yeni kuşağın, aile ve din ile ilişkilerinde önemli dönüşümlerin yaşanacağı ön görülmektedir. Dini pratiklerin anlatılması/uygulanması sürecinde dijital araçların kullanılması, gençlerin geleneksel dini değerlere bağlılığını etkilemekte, yoğun bilgi akışı yeni kuşağın inanç ve anlam arayışlarını dönüştürmektedir (Kaygusuz, 2025,

s. 18). Bireysel ilgi ve tutumları yeniden şekillendiren bu eğilim bireyselleşme olgusunu belirginleştirmekte, aile içi ilişki biçimlerini dönüştürerek aile bütünlüğünü zedeleyebilmekte ve kuşak çatışmaları üretebilmektedir. Dolayısıyla dijital çağda iletişim araçlarının kültürün anlam kaynağı hâline geldiği ve onu yapılandırdığı ifade edilebilir (Hepp, 2015, s. 120).

Dijital çağ bir taraftan sınırsız bilgi akışı, etkileşim, şeffaflık ve bağlantı imkânı sunarken diğer taraftan, temel toplumsal kurum olan aile ve onunla özdeşleşen mahremiyet anlayışını tehdit etmektedir. Bir zamanlar ev, dış dünyanın hız ve telaşından uzaklaşılan bir inziva yeri iken, teknoloji bu sınırı aşmıştır. Yetişkinler için artık iş, ofisten çıktıktan sonra bitmemektedir. Çocuklar için de okul, sınıftan çıktıktan sonra bitmemektedir (Sayar & Benli, 2022: 155). Evin korunaklı duvarları ardında saklı kalan özel hayat, şimdi sosyal medya platformlarında, akıllı cihazların sürekli veri toplayan gözleri önünde ve yapay zekânın nüfuz ettiği her köşede bir vitrine dönüşmektedir. Dijitalleşmeyle birlikte gelen ölçsüz şeffaflık, mahremiyeti değersizleştiren yeni bir norm, hatta bir ideolojiye dönüşme tehlikesi taşımaktadır. Sosyal medya platformları, bireylerin özel anlarını gönüllü olarak sergilediği bir sahne olmaktadır. Her şeyin görünür ve paylaşılr olması teşvik edilmektedir. Böylece kamusal ve özel alan arasındaki sınırlar tehlikeli bir şekilde bulanıklaşmaktadır. Mahremiyetin sınırları ortadan kalkarken, ifşa kültürü endişe verici boyutlara ulaşmaktadır. Örneğin ebeveyn, çocuklarına ait fotoğraf, video ve bilgileri sosyal medyada kontrolsüzce paylaşmaktadır. Türkiye’de de yaygınlaşan bu uygulamanın arkasında anı biriktirme, mutluluğu paylaşma, sosyal destek görme gibi iyi niyetli motivasyonlar olsa bile dolaylı olarak ticari kaygılar gibi başka unsurlar rol oynayabilmektedir. Eylemlerin risk boyutu çoğu zaman hesaba katılmamaktadır. Paylaşılan bu içerikler onları, siber zorbalık, istismar, kimlik hırsızlığı gibi ciddi risklere açık hale getirmektedir (Esen, 2025).

Ebeveynin masum duygular ve iyi niyetlerle paylaştığı bu fotoğraflar başka kişiler tarafından değiştirilebilmekte, hatta bazı uygun olmayan platformlarda yayınlanabilmektedir. Bu paylaşımlar, sapkın emelleri olan kimseler tarafından çocuğun cinsel amaçla ticaretinin yapılması, maddi ve manevi kazanç elde edilmesi için kullanılabilir (Altıntaş, 2025: 40). Dijital kültürde, çocukların doğmadan önce ve doğum anından itibaren ebeveyn tarafından fotoğraflarla kayıt altına alınmasının bir hak ihlali olduğu bilinmelidir (Özyürek, 2022: 41). Çocuğun bu süreçte kendi iradesiyle itiraz etme ihtimali bulunmamaktadır. Bu ihlal sıklıkla gerçekleştirilmektedir. Anne babanın, çocukla ilgili paylaşımında bulunurken paylaşılan fotoğraf, video veya herhangi bir gönderinin çocuğun ileriki yaşlarında psikolojisi üzerinde

nasıl bir etkiye sebep olacağını göz önünde bulundurarak karar vermesi gerekmektedir (Pembecioğlu, 2022: 220).

Dijital ortamda paylaşılan fotoğraflarda yer alan diğer kişiler ve onlara ait detaylar da izinsiz paylaşıldığında mahremiyet ihlal edilmiş olmaktadır. Bulut gibi yapılarda otomatik olarak depolanan bilgilerin güvenliği de mahremiyet açısından tartışmalıdır. Benzer şekilde, kullanımı artan oyun ve uygulamalar yepyeni mahremiyet alanları açmaktadır. Yeni kamusal alanda bireylerin sanal bedenleri, sanal bilgileri ve sanal mekânları vardır. Bireyin oynadığı oyundaki avatarının çalınması, sosyal medya hesaplarının şifrelerinin kırılması ve ziyaret edilen internet sitelerinin izinsiz kaydedilmesi mahremiyet ihlalidir. Burada fiziksel bir beden veya mekân ihlali değil sanal ihlal söz konusudur. Dijital alışveriş örneğinde olduğu gibi artık fiziksel gerçeklik ile sanal gerçeklik iç içe geçmiş durumdadır (Düzgüner, 2022: 11-12).

Öte yandan sosyal medya uygulamaları, genç kuşakların çeşitli filtreleme programlarıyla kendilerini başkalarına istedikleri gibi sunabilme imkânı sağlamaktadır. Benliklerini, bedenlerini ve fiziki varoluşlarını toplumsal kabul ve değerlerin önüne koyan genç kuşakla önceki kuşak arasındaki mahremiyet farklı görece artmıştır. Korumacı mahremiyet anlayışının yerini teşhirci mahremiyet almış ve mahremiyet algısındaki bu dönüşüm, dinî hayatı ve dindarlığı etkilemiştir. Dijital ortamların yalnızca genç kuşaklara değil her yaştan kesime hitap edecek düzeyde yaygınlık kazanmasıyla, teşhirci mahremiyetin boyutları genişlemiştir. Bunun sonucunda yakın zamana değin bireyin ve ailenin mahremi olarak görülen ve yabancı gözle açılması beklenmeyen ev ortamlarından, gündelik hayatın diğer pratiklerine, bir bebeğin doğumundan dinî içerikli ritüellere kadar pek çok özel an, sosyal medya ortamlarında teşhir edilmeye başlanmıştır (Dereli, 2022: 208).

Bu bağlamda, Müslüman toplumların yaşadıkları güncel mahremiyet tecrübeleri, dijital kültür sürecinin önemli bir yönünü teşkil etmektedir. Müslümanların, yeni teknolojileri benimserken mahremiyet, görme-görünme, teşhir ve ifşa gibi meseleleri algılayışında ve uygulamasında nasıl bir dönüşüm geçirdiklerinin gözlemlenmesi, yorumlanması gerekmektedir. Dönüşüme ait gözlemlerin, bakış açılarının ve kavramsal çerçevenin netleşmesi gerekmektedir. Bu açıdan, mahremiyetle ilgili günümüz siber toplumunun içinden konuşurken, arka plandaki dinî, metafizik, tarihî ve kültürel zeminin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü İslam inancına göre, insan hiçbir zaman yalnız değildir. Allah, insana şah damarından daha yakındır. Yani mutlak, saf bir güzelliğin ve mahremiyetin tecrübesi mümkün değildir. Sadece yapıp edilenler değil, düşünce ve duygular da Allah için aşikâdır. Fakat İslam, insanın mahrem alanına da özel bir önem atfetmektedir. Bu sebeple

Müslüman bir toplumda mahremiyet, dinî arka planın dışına çıkılarak sadece kişinin özeli çerçevesine sıkıştırılamaz. Bir diğer önemli detay, mahremiyet, sadece İslamî, etimolojik ve tarihsel bir kavram olarak ele alındığında ve kitabî bilgiler güncellenmediğinde, istikameti belirlemek zorlaşmaktadır. Müslüman bir toplumda mahremiyet ele alınırken İslamî, akidevi ve tarihsel çerçeve dikkate alınmakla birlikte, mahremiyetin mekânsal, öznel, değişken ve yaşayan bir gerçeklik olduğu konusu unutulmamalıdır. Mahremiyet, ne yalınkat fıkhi bir kavram ne de sadece görmek ve görünmektir (Şişman, 2020: 13).

Müslüman bireyde; az konuşmak nefis terbiyesinin temel ilkesidir, ayıpları örtmek temel ahlakî kaidedir, kendini övmek ahlâkî zaafıdır, görünmek ise “olma”nın önündeki engeldir. Buna rağmen Müslümanların, görmenin ve görünmenin hiyerarşisini değiştiren yeni teknolojileri sorgulamaksızın ve hiçbir filtre ya da kasis koyma gereği duymaksızın hayatlarına dâhil etmeleri büyük çelişki olarak görünmektedir. Yeni teknolojiyle nasıl bir ahlâkın tesis edileceği konusu, güvenlik ya da kişinin özel hayatının korunmasıyla sınırlı tutulamaz. Müslüman için bundan daha derinlikli değerlendirmelere ihtiyaç vardır. Her davranışını sergilenecek, gösterilecek bir kayda dönüştürmenin, kişinin amelî durumunu ve hayat tasavvurunu nasıl etkilediği meselesi Müslüman ilmi haline dâhil edilmelidir (Şişman, 2022: 63).

Dijital kültürde, Müslüman birey, kendini güvende hissettiği özel alanında mahremiyeti yeniden üretirken, kapitalist toplum modelinin etkisinde kalmaktadır. Bu model Müslümanlarca meşrulaştırılmakta, içselleştirilmekte ve yeniden üretilmektedir. Bu süreçte özel alan-kamusal alan ayrımı giderek karmaşıklaşmakta, mahremiyet ve sır anlayışı gelenekten farklılaşmaktadır. Yeni sosyal mecraların mahremiyeti öteleyen sınırsız paylaşım teşviki, Müslüman ailelerin dengesini ve sürekliliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Kahraman, 2020: 89).

Dijital kültür ortamında İslamî ve aşkın bağlar çözüldükçe Müslüman birey, haz ve tüketimin esiri haline gelmektedir. Küresel kapitalizmin, tüketim kültürünün ve gözetim araçlarının egemenliği altındaki Müslüman bireyin mahremiyet tercihi, çoğu zaman kendi iradesini aşmaktadır. Özgürlük söylemlerinin eşlik ettiği, tüketim ve ifşanın teşvik edildiği dijital ortamda kişisel tercih olarak takdim edilenler aslında küresel kapitalizmin yönlendirdiği ve şekillendirdiği unsurlardır. Kapitalist hegemonik sistemin paydaşı olan şirketler, ekonomik güç merkezleri ve bu sisteme entegre devletler, dijital teknolojinin sağladığı veri toplama kapasitesiyle, algıları yönlendirmekte ve mahremiyeti ihlal etmektedir (Albayrak, 2022: 11-12).

Birey, durum güncellemeleri, yer bildirimleri ve story çekimleriyle ötekisine kendi hayatına ait gizliliklerin kapılarını açmaktadır. Aslında dünyaya sunulan imaj, kendinden olanların bazı yerlerinden kesilerek, biçilerek, düzenlenerek ve kurgulanarak yansıtılmasıdır. Üzgün anlar, sıkıntılı durumlar ve yalnızlıklar oraya yansıtılmamaktadır. Çünkü sosyal medya, editleme yani saklama imkânı sağlamaktadır (Sayar & Benli, 2022: 126). Aynı sosyal medya gösterişçi tüketimin sergisine dönmektedir. Bu mecralarda gösterge değeri yüksek görülen metalar, mekânlar ve bedenle teşhir edilmektedir. Bu teşhir yapılırken daha önce mahremiyet sınırları içinde kabul edilen özel mekânlar, bedenin özel bölgeleri ve özel hayatın gizli bilgileri teşhir edilmektedir. Bu durum mahremiyetin çöküşünü beraberinde getirmektedir. Tüketim toplumunda tüketmek yeterli görülmemekte, bu tüketim diğer insanlara gösterilmektedir. Tüketim toplumunda kendi sosyal değerini, tükettiği metalar üzerinden değerlendiren birey, özellikle gösterge değeri yüksek metaların tüketimini sosyal medya aracılığıyla paylaşmaktadır. Bu paylaşımlar mahrem konumları, bilgileri, ilişkileri ve vücudun mahrem bölgelerini ifşa edebilmektedir (Demirezen, 2022: 122-124).

Bünyesinde birçok dezavantaj barındıran dijital kültür ortamının, çocuklar ve gençler açısından avantajlı ortama dönüşmesi ebeveynin birinci derecede aktif rol oynamasıyla mümkündür. Bu açıdan dijital dünyada ebeveyn olmak sadece çocuğun bilgisayar, telefon vb. teknolojilere erişimini sağlamakla sınırlı değildir. Yazılım, donanım ve hizmetlerin hızla değiştiği, çeşitlendiği dijital dünyada ebeveynliğe yeni boyutlar eklenmiş ve bu statüye ait roller dönüşmüştür. Dijital ebeveyn olmak dijital çağın gereksinimlerine göre hareket etmeyi, temel düzeyde dijital araçlara hâkim olmayı, dijital ortamın sınırsız olanaklarının farkında olarak çocuğu risklere karşı korumayı, sanal ortamdaki kişi haklarına gerçek hayat kadar saygı duymayı çocuğa öğretmeyi ve uygulamayı gerektirmektedir. Dijital ebeveyn tüm bunları gerçekleştirmek için kendini teknolojik gelişmelere kapatmamalıdır (Kabakçı & Dönmez & Yaman & Odabaşı, 2013: 888). Çocukları korumak ve kollamakla görevli ebeveynin, dijital ortamdaki gelişmeleri ihtiyaç düzeyinde takip etmesi ve çocuğa rol model olması gerekmektedir. Dijital cihazlarla kuşatılmış bir çevrede büyüyen çocuklar, teknoloji hakkında ebeveyninden daha fazla şey bilmekle birlikte, sosyal, duygusal, psikolojik, zihinsel ve fiziksel gelişimle ilgili rehberliğe ihtiyaç duymaktadır. Dijital ebeveyn, çocuğu dijital araçlardan yararlandırabilmenin yanında oralardan gelebilecek risklere karşı koruyabilmesi de gerekmektedir (Zeybekoğlu Akbaş & Dursun, 2020: 2256-2257).

Kuşak farkı tutum ve algı farkı üretmektedir. 2000'li yıllardan önce ve sonra doğan kuşağın dijital bağımlılık düzeyleri farklıdır. Dijital ebeveynin

çocuklarla ilişkilerinde bu farkı dikkate alması gerekmektedir. Ebeveynin dijital teknoloji konusunda gerekli donanımı elde etmesi, eğitilmesi ve çeşitli projelerle desteklenmesi önem arz etmektedir. Okul çağında, özellikle ergenlik döneminde dijital teknolojiye erişimin düzeyi artmaktadır. Bu durumda ebeveynin çocukların teknoloji kullanımını konusundaki sorumlulukları karmaşıklaşmakta ve çeşitlenmektedir. Çünkü dijital ortam, ailenin çocuğu üzerinde bir zamanlar sahip olduğu geniş kontrol yetisini kısıtlamaktadır. Mekânı ve zamanı aşan bu bulanık alan, çocukları ve gençleri dış dünyanın tehlikelerine açık hale getirmektedir. Araştırmalar, birçok yeni tehlikenin artık bu dijital teknoloji üzerinden çocuklara/gençlere ulaştığını göstermektedir. Örneğin pedofili, bu tehlikelerin başında gelmektedir (Sarı, 2025: 85). Pedofili yetişkinlerin, internette çocuklara cinsel istismar uygularken bile kendi yaş ve cinsiyetlerini gizlemediği ortaya çıkmıştır. Cinsel saplantıları olan birisinin kendi kimliğini sanal ortamda açık tutması, riski ortadan kaldırmamaktadır (Sayar & Benli, 2022:139). Dijital kültür ortamı, ebeveynin çocuklara sınır koymasını zorlaştırmaktadır. Çocuklar ve ergenler teknolojiyi hızla öğrenmekte ve yeni platformlara kolayca uyum sağlamaktadır. Ebeveyn ise bu sürece genellikle yabancı kalmaktadır. Ebeveynin dijital dünyaya tam adapte olamaması, çocukların karşılaştıkları tehditleri gözden kaçırmalarına yol açmaktadır. Çoğu ebeveynin denetimi, süre kısıtlamasının ötesine geçmemektedir. Oysa özellikle ergenlik dönemi, beğenilme, arkadaş edinme ve cinsellik hakkında bilgilenme gibi ihtiyaçların dijital ortamlarda karşılanmaya çalışıldığı bir dönemdir. Bu durum ergenleri dijital avcılarının açık hedefi haline getirmektedir (Altıntaş, 2025: 13).

Normal şartlarda bile cinsel içerik araması yapmayacak kadar küçük olan çok sayıda çocuk beklemelik şekilde, istemeden ve kazara buna benzer içeriklere rastlayabilmektedir. 2016 yılında yapılan bir çalışmanın verilerine göre, çocuk ve ergenler arasında internette gezinirken pornografiye rastlayanların oranı yüzde 57, başka bir şey yaparken çıkıveren pornografik reklamlara maruz kalanların oranı yüzde 38, başka bir şey yaparken bir porno sitesine kazara girenlerin oranı yüzde 36 olarak bildirilmiştir (Yay, 2022, İstanbul: 26). Bu tehlikeli durum, ebeveynin dijital okuryazarlık konusunda gerekli ve yeterli beceriyi elde etmesini zorunlu kılmaktadır. Bu becerinin eksikliği, ilerleyen dönemlerde geri dönüşü olmayan tehlikeli durumlar ortaya çıkaracaktır. Bunun için dijital ebeveyn, çocukların kullandığı dijital araçları kullanabilmeli, bu ortamları temel düzeyde bilebilmeli ve bu ortamlardan kaynaklanabilecek fiziksel, ruhsal sağlık sorunlarına karşı çocuğu korumalıdır.

Türkiye’de ve dünyada yaşanan baş döndürücü değişim, yeni neslin ne tür tehlikelerle karşı karşıya olduğunu takip etmeyi zorlaştırmaktadır. Ebeveyn tarafından öğrenilemeyen ve denetlenemeyen her dijital gelişme,

potansiyel olarak yeni nesli ve aileyi kaybetme riski taşımaktadır. “Dijital 2025 Türkiye Raporu”na (<https://datareportal.com/reports/digital-2025-turkey>) göre Türkiye’de dijital teknoloji ve sosyal medya alanında yaşanan değişim şu şekildedir: İnternet kullanımı yüzde 88,3, aktif sosyal medya kullanımı yüzde 66,7, YouTube kullanımı yüzde 65,7, Instagram kullanımı yüzde 66,7, TikTok kullanımı ise yüzde 61,6 seviyesine çıkmıştır. Benzer şekilde KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi’nin verilerinden hareketle ortaya çıkarılan bir başka raporda (Türkiye’de 100 Genç Olsaydı, <https://www.tog.org.tr/100-genc>), Türkiye’deki genç nüfusun (17-25 yaş aralığı) son on yılda (2015-2025) yaşadığı değişim ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada din, eğitim, teknoloji kullanımı vb. alanlarda yaşanan değişim ve ortaya çıkan zihniyet dönüşümü dikkat çekmektedir. Yaşanan değişim ve dönüşümde, dijital araçların kullanım düzeyinde keskin iniş ve çıkışlar dikkat çekmektedir. Araştırmada elde edilen bulgularda, toplum, siyaset ve aile konularında yaşanacak muhtemel değişimlerin ipuçlarını yakalamak mümkündür. Verilerden hareketle ortaya çıkarılan bulgulardan bazıları şu şekildedir: Gençlerde evlenme yaşı yükseldi. 2015 yılında bekâr olanların oranı yüzde 81 iken bugün yüzde 90. Kendini dindar olarak tanımlayanların oranı 2011 yılında yüzde 20 iken günümüzde yüzde 10. Sosyal medya kullanımı yüzde 83’ten yüzde 98’e yükseldi. WhatsApp kullanımı yüzde 56’dan yüzde 94’e çıktı. Instagram kullananların oranı yüzde 39’dan yüzde 92’ye ulaştı. YouTube kullanımı yüzde 44’ten yüzde 84’e çıktı. Twitter (X) kullananların oranı yüzde 34’ten yüzde 56’ya yükseldi. Facebook kullanımı yüzde 77’den yüzde 28’e geriledi. TikTok kullananların oranı yüzde 47 oldu. İnternette alışveriş yapanların oranı 10 yıl önce yüzde 34 iken bugün yüzde 83. Yaklaşık her 10 gençten 8’i internette yemek siparişi veriyor. Her 10 gençten 6’sı internette market alışverişi yapıyor. ”Damadım veya gelinim farklı bir dinden olabilir” diyenlerin oranı yüzde 31’den yüzde 58’e çıktı. ”Damadım veya gelinim farklı etnik kökenden olabilir” diyenlerin oranı yüzde 50’den yüzde 70’e yükseldi. ”Damadım veya gelinim farklı mezhepten olabilir” diyenlerin oranı yüzde 69 olarak ölçüldü. ”Kızımın veya oğlumun farklı bir cinsel yönelimi olabilir” diyenlerin oranı yüzde 11’den yüzde 21’e çıktı. Kadının çalışmak için eşinden izin alması gerektiğini söyleyenlerin oranı yüzde 57’den yüzde 22’ye geriledi. Kadınların isterse çocuk aldırabileceği, kürtaj yaptırabileceği yargısını doğru bulanların oranı yüzde 30’dan yüzde 55’e yükseldi.

Bu verilerden hareketle, yeni medya teknolojileri kullanımının bilinçli şekilde yönlendirilmediği takdirde aile kurumu başta olmak üzere toplumun tüm katmanlarını olumsuz yönde etkileyeceği görülmektedir. Uzmanlar, dijital teknolojinin ev içi sosyal etkileşimleri olumlu yönde etkileyebilmesi için

aile üyelerinin birlikte faaliyet yapmasını önermektedir. Örneğin, aile üyeleri, birlikte oynadıkları bilgisayar oyunu ve seyrettikleri film hakkında tartışma yapmalı, pozitif/negatif etkilerle ilgili kişisel kanaat ve görüşler paylaşmalı ve gerekli değerlendirmeler yapmalıdır. Bunun için yeni medya teknolojilerinin bireysel olarak değil, grup olarak tüketilmesi önemlidir. Grupsal birlikteliğin olmaması, sosyal izolasyona yol açmakta, aile içi faaliyetler bireyselleşmekte, aile içindeki iletişim ve sosyal etkileşim sert bir biçimde düşmektedir. Dijital teknolojiler “kuşakların bir araya gelerek birlikte bir şeyler yaptıkları alan” olarak kullanıldığı takdirde aile bireyelerine avantajlar sağladığı bilinmektedir (Zeybekoğlu Akbaş & Dursun, 2020: 2257).

4. Sonuç

Toplumsal yapıda köklü değişikliklere yol açan modernleşme, akıllı ve bireyi merkeze alarak din dâhil geleneksel dünyanın çoğu değerlerini yerinden etmiştir. Bu sürecin izdüşümü olan sekülerleşme, hem bireyin bilincini hem de toplumsal hayatı kuşatmıştır. Modernleşme ve sekülerleşme sürecinde mahrem ile kutsal arasında kurulan bağ etkilenmiş, din ve aileye ait değerler, semboller itibar kaybetmiş, mahremiyet algısında dönüşüm yaşanmıştır. Öte yandan, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dijitalleşme, insan ilişkilerini ve toplumsal yapıları değiştirmiştir. Sosyal medya yoluyla yaygınlaştırılan imajlar, rol modeller ve ikonlar mahremiyet anlayışını dönüştürmüştür. Böylece mahrem alan kamusal alana taşınmıştır (Kirman, 2022: 127-128).

Dijital kültür, paradoksal biçimde hem sekülerleşme, dinin bireyselleşmesi ve tüketimin nesnesi haline getirilmesi sürecini hem de dini görünürlüğün artış sürecini içermektedir. Dijital kültür, şeffaf bir alan oluşturarak kutsal ve profan olanın sınırlarını birbirine yaklaştırmış ve bu iki alanın etkileşim düzeyini arttırmıştır. Bu yakınlık çoğu durumda dinin görünürlüğünü arttırmayla sonuçlanmıştır. Sanal platformlarda gerçekleştirilen interaktif dinî toplantıların artışı, YouTube uygulamasının dini nasihatlar için faaliyet alanı olarak kullanılması, Instagram veya TikTok’da dinî içeriklerin üretilmesi bu görünürlüğün yansımalarıdır. Dolayısıyla klasik sekülerleşme tezinin aksine dijital bir dindarlık biçimi de ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan dijital kültür aile, din, eğitim, siyaset ve ekonomi gibi toplumsal kurumları geleneksel kalıplarından koparmıştır. Dijital iletişim teknolojisinin, Batı merkezli küresel bir kültür empoze ederek farklı kültürleri baskılaması, tarihsel, dini ve yerel kültürel çeşitlilikleri yok olma tehlikesiyle ile karşı karşıya bırakmıştır. Geleniğin yüz yüze ilişkilerinde ortaya çıkan sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışma hasletleri kaybolmaya yüz tutmaktadır. Tek tipleştiren dijital

kültür, bireyselleşme yoluyla aile ve toplum birlikteliklerini parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir.

Sanayileşme, köyden kente göç, üretim ve tüketim ilişkilerindeki değişim veya dijitalleşme aile kurumunu büyük ölçüde dönüştürmüş olmakla birlikte yok edememiştir. Çünkü bir anne ve babadan doğmak, kardeş olmak veya akraba olmak yok edilebilecek şeyler değildir. Spermin bankaları, süt bankaları, taşıyıcı annelik, tüp bebek, kadınların çalışma hayatına girmesi, evlerin küçülmesi gibi biyo-genetik, teknolojik, sosyolojik değişimler farklı tanımlarını gündeme getirir veya yıpratır bile aile yok olacak bir olgu değildir. Aileyi reddeden ya da işlevsizleştiren her kurgu, insanı ancak bağımsız, yön­süz ve sorumsuz bir varlık hâline getirebilir. Oysa insan, ilişkilerle biçimlenen, kökleriyle var olan bir canlıdır. Aile yoksunluğunun yerini hiçbir şeyin dolduramayacağı değişmez bir hakikattir (Böhürler, 2025).

Dijital kültür sürecinde risk altında giren ailenin arzu edilen güven sınırlarına çekilmesi, topyekûn bir çabayla mümkün olacaktır. Ebeveynin bu süreçte sorumluluk duygusu çerçevesinde hareket etmesi önem arz etmektedir. Yeni nesle şefkat ve nezaketle yaklaşmak problemin çözümünü kolaylaştıracaktır. Dijital çağın özgürlük, dürüstlük, işbirliği, yenilik gibi yükselen değerleri dijital ebeveyni dönüştürmelidir. Çocukların ebeveynin malı olmadığı bilinciyle, onların küçük yaşlardan itibaren kişilik, irade ve saygınlık gelişimleri desteklenmelidir. Ebeveynin, kendi hayatının anlamını onların üzerinde inşa etmemeleri sağlanmalıdır. Ebeveyn, cep telefonunu gençlerden önce bırakmalı, onların gözlerinin içine bakmalı ve dijital cihazlarda aranan şeyleri çocuklara kendileri vermelidir (Sayar & Benli, 2022: 15).

Teknoloji dünyaya yön vermeye devam etmektedir. “Yazı”nın nakli iki yüz yıllık, “ses”in ve “görüntü”nün nakli yüz yıllık bir geçmişe sahipken, dijitalleşme yirmi yıllık bir maziye sahiptir. Dijitalleşmeyle ilgili her şey ani ve hızlı bir şekilde gelişmiştir. Dijital teknoloji, kullanma kılavuzları ile birlikte gelmediği için kimse tecrübe sahibi değildir. Bu anlamda günümüzün dijital ebeveyni, çocuklarına teknolojiyle ilgili kurallar koymak zorunda kalan ilk nesil olmuştur. Teknolojiyle iç içe yetişen nesillerin nasıl yetişkinler olacakları ve gelecekte hangi problemlerle karşılaşacakları şimdilik bilinmemektedir. Dolayısıyla kimse yalnız değil ve herkes aynı tecrübeye sahiptir. Fakat mahremiyetle ilgili herkesin bir endişe taşıdığı ifade edilmelidir. 2000’li yıllardan önce aileler, çocuğunun sigara içip içmediğinden endişe ederken günümüz dijital nesli için endişeli sorular şu şekilde çoğalmıştır: Çocuğumun girdiği site hangisi ve kime ait? Bu siteye neden girdi, orada ne yapıyor?

Tanıştığı kişi kim veya kimler, bunlar gerçek mi? Çocuğum siber kurban olabilir mi? Dinine, ahlakına, kişiliğine bir zarar gelir mi?

Sosyal medya platformları, çocukların mahremiyetini muhafaza etme, güvenliklerine özen gösterme veya suiistimalleri engelleme konusunda maalesef zayıf bir sicile sahiptir. Netflix'in kurucusu Reed Hastings, kendisine sorulan, "Ahlâkî konularda biraz ileri gitmiyor musunuz?" sorusuna şu cevabı vermiştir: "Biz kural tanımıyoruz, bizim öyle bir meselemiz yok." Facebook'un kurucusu, Mark Zuckerberg de 2010 yılında verdiği bir mülakatta, sosyal medyada mahremiyetin geleceği ilgili bir soruya şu cevabı vermiştir: "Mahremiyet artık norm değil". Zuckerberg devamında şunları söylemiştir: "İnsanlar sadece daha çok ve çeşitli bilgiyi paylaşmakla kalmıyor, daha çok insanla ve daha açık bir şekilde paylaşıyorlar ve bundan memnundurlar". Herkesin halinden memnun olduğu bu dijital kültür ortamında en büyük görev dijital ebeveyne düşmektedir. Resmi, sivil bütün kurumlar, ahlâkî, dini ve manevi endişe taşıyan tüm organizasyonlar bu süreçte hassas davranmak, sorumluluk almak ve ebeveyne yardımcı olmak durumundadır.

Sosyal medya ortamları, çocukların/yetişkinlerin kişisel verilerinin çalınabildiği; resimlerinin, videolarının izinsiz paylaşılabilirdiği ve zorbalara esir düşebildiği ortamlardır. Çocuklar için zararlı olabilecek bütün içerikler bir tık kadar yakındır. Bu açıdan yeni nesille doğru ilişki kurulamaması onların sanal dünyada kaybolma riskini arttıracaktır. Beslenme bozuklukları, zararlı alışkanlıklar, hatta intihar vak'aları görülebilmektedir. Çocuklar için tehlikenin kapıda olduğu yerlerin başında dijital oyunlar gelmektedir. Zararlı kişiler, oyun platformlarında kendilerini, gerçek olmayan kimliklerle sunabilmektedir. Bu durumun farkında olmayan çocuklar istismar, kaçırılma ve cinsel sapkınlık gibi yollara sapabilmektedir. Çocuklara bu oyun ortamlarında şiddet, hakaret, dışlama, argo tavırlar, vurma, itme, düşürme gibi yanlış davranışlar öğretilmekte ve onlar topluma zararlı kişiler haline getirilmektedir. Çocuklar, burada öğrendiklerini gerçek hayatta uygulayabilmektedir. Günde dört saatten fazla oyun oynayan çocuklar, oyun oynamadıkları zaman huzursuzluk, kaygı ve yoksunluk belirtisi gösterip saldırgan olabilmektedir. Bu çocukların öz saygıları ve öz yeterlilikleri düşük olabilmektedir.

Net, Z veya Alfa kuşağının en büyük problemi, sosyal medya veya oyun platformları üzerinden ekrana bağımlı hale gelmesidir. Tıp biliminin henüz tanı koymadığı bu durum ayrıca sosyal bilimler tarafından etraflıca araştırılmaktadır. Konu hakkında yoğun saha çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Psikoloji, eğitim, iletişim, sosyoloji gibi alanlarda bu konu ile ilgili bol literatür oluşmuştur. Yapılan araştırmalar, sağlıklı aile ortamında büyüyen,

ilgi ve ihtiyaçları karşılanan çocukların başa çıkma mekanizmaları daha güçlü olmaktadır. Dolayısıyla ebeveynin rol model olma görevini yerine getirmesi önem arz etmektedir. Bunun için e-ebeveyn, çocukların değişen iletişim dilini bilmelidir. Onları ekrandan ayırıp birlikte vakit geçirmeyi ve oyun oynamayı ihmal etmemelidir.

Son olarak bilgisayarlar, telefonlar ve tabletler ailenin kullandığı ortak alanlarda olmalıdır. Çocukların hangi oyunları ne sıklıkla oynadıkları bilinmelidir. Şiddet içeren oyunlara izin verilmemeli ve oyun sürelerine dikkat edilmelidir. Çocukların, yaşadıkları her şeyi ebeveniyle paylaşabilmeleri sağlanmalıdır. Ebeveyn ile sağlıklı ilişkisi olmayan çocukların risk altında oldukları, zararlı kişilerin ağına düşebildikleri unutulmamalı. Bunun önüne geçmek için onların sevgi ihtiyacı karşılanmalıdır. Çocuklara medya okuryazarlığı ve dijital mahremiyet eğitimi verilmelidir. Çocukların belli bir yaşa kadar medya platformlarına girmesine ve hesap açmasına izin verilmemelidir. Sosyal medya fenomenlerine karşı dikkatli olunmalıdır. e güvenlik ve şifre oluşturma kuralları öğretilmeli, ebeveyn denetimi ve internet filtreleri kullanılmalıdır. Kişisel verilerin nasıl saklanılacağı öğretilmelidir. Masum gibi görünen eğlenceli You Tube videolarına dikkat edilmelidir. İçerik üreticilerinin, videolar yoluyla çocukları başka platformlara (discord, telegram) yönlendirdiği ve gerçek niyetlerini orada ortaya koydukları bilinmelidir. Çocukların aidiyet, ergenlik, tanınırlık, kendini sunma, cinsellik vb. etkenlerle bu platformlara yönelmelerine engel olunmalıdır. Tik Tok'un cinsel içerik veya müstehcen şarkı eşliğindeki performans sergileme videolarına karşı çocuklar/ergenler korunmalıdır.

Kaynakça

- Aktay, Y. (2010). Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülahazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler. *Küreselleşen Dünyada Aile: 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Albayrak, H. Ş. (2022). Mahremiyet Ve Düşündürdükleri. *Tüm Yönleri ile Mahremiyet*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Altıntaş, M. E. (2025). *Online Cinsellik Kültüründe Dijital Mahremiyet İhlaller ve Önlemler*. İstanbul: Tin Yayınları.
- Berger, P. L. (ed.) (1999). The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics, Michigan: Eerdmans, https://books.google.com.tr/books?id=FRV9RQB0X2YC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=one-page&q&f=false
- Berger, P.L. (2003). Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri, çev. A. Ortaç. *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* Ed. P. L. Berger-S. P. Huntington. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bilgiç, S. (2017). Ailede Mahremiyet Eğitimi. *Mahremiyete Dair*. Konya: Konya İl Müftülüğü Kültür Yayınları.
- Böhürler, A. (2025). Aile Yok Olursa, İnsan Da Yok Olur. Röp. Sena Subaşı, <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2019/10/23/degisen-toplumsal-kosullarda-farklilasan-aile-yapisi> , (E.T. ;17.11. 2025; E. S. 01:38).
- Canatan, K. (2024a). Aile Sosyolojisi Konuları Perspektifi ve Gelişimi. *Aile Sosyolojisi*. Ed. K. Canatan & E. Yıldırım. İstanbul: Açılım Kitap.
- Canatan, K. (2024b). Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi. *Aile Sosyolojisi*. Ed. K. Canatan & E. Yıldırım. İstanbul: Açılım Kitap.
- Çapcıoğlu, İ. (2018). Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile. *Journal of Turkish Studies*, Volume 13 (2), 19-34.
- Demirarslan, D. (2007). Osmanlı'da Modernleşme/ Batılılaşma Sürecinin İç Mekân Donanımına Etkileri. *Erdem*, 15(45-46-47), 35-66.
- Demirezen, İ. (2022). Tüketim Toplumlarda Mahremiyetin Çöküşü. *Tüm Yönleri ile Mahremiyet*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Dereli, M. D. (2022). Mahremiyetin Dönüşümünün Dinî Hayata Etkisi. *Tüm Yönleri ile Mahremiyet*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Dijital 2025: Türkiye Raporu. (2025). <https://datareportal.com/reports/digital-2025-turkey> , (E.T. 16.11.2025; E.S. 03.03).
- Dikeçilgil, F. B. (2025). Aile Sosyolojisi, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/aile_sosyolojisi ,(E. T. 16.11.2025; E. S. 22.32).

- Düzgüner, S. (2022). Mahremiyetin Tanımı, Sınıflandırılması ve Boyutları. *Tüm Yönleri ile Mahremiyet*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Ertit, V. (2013). Sekülerleşme Teorisi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 10(37), 207-229.
- Esen, F. S. (2025) Aradığınız Aileye Şu An Ulaşılamıyor, <https://www.lacivert-dergi.com/dosya/2025/07/28/aradiginiz-aileye-su-an-ulasilamiyor> , (E.T. 17.11. 2025; E. S. 0046).
- Giddens, A. (2010). *Mahremiyetin Dönüşümü Modern Toplumlarda Cinsellik*. Aşk ve Erotizm çev. İ. Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gültekin, M. (2024). *Travma Düzeni İnsanın Ailenin ve Toplumun Dönüşümü*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Helsper, E. J., & Eynon, R. (2016). Dijital Yerliler: Kanıt Nerede?. çev. M. Uyar. H. Hülür ve C. Yaşın (Ed.). *Yeni Medya Kullanıcının Yükselişi* (ss. 39-40). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hepp, A. (2015). Medyatikleşen Kültürler. çev. Ç. Bozdağ & E. P. Devrani. Ankara: Dipnot Yayınları.
- İnci, M. A. & Akpınar, Ü., & Kandır, A. (2017). Dijital Kültür ve Eğitim. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 493-522.
- İstatistiklerle Aile, (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784> ,(E. T. 2.11.2025; E. S. 21:26).
- Jasoge, A. (2017). *Queer Teori: Bir Giriş*. çev. A. Toprak. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Kabakçı Yurduku, İ. & Dönmez, O. & Yaman, F. & Odabaşı, H. F. (2013). Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(4), 883-896..
- Kahraman, A. (2020). Fıkhi Perspektiften Sırrın İfşası. *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*. Ed. N. Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kahraman, Ö. G. (2022). Dijital Çağda Çocuk Olmak. *Dijital Çağda Çocuk ve Ebeveyn Olmak*. Ed. Ö. G. Kahraman. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Kaygusuz, İ. (2025). Dijital Kültürde Gündelik Hayat ve Kimlik Sunmanın Yeni Biçimleri. *TAM Akademi Dergisi*, 4(1), 10-27.
- Kentsel-Kırsal Nüfus Oranı, (2025). <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670> ,(E. T. 3. 11. 2025, E. S. 09.35).
- Kentsel Nüfus, (2025). <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?contextual=default> , E. T. 16.11.2025; E. S. 23.06).
- Kirman, M. A., Darende, Ö. F. (2017). Wilson'a Göre Sekülerleşme. *Journal of Turkish Studies*.

- Kirman, M. A. (2022). Mahremiyetin Diyaklektiği: Alenileşerek Var Olmak Modernleşme, Sekülerleşme, Küreselleşme Ve Mahremiyet. *Tüm Yönleri ile Mahremiyet*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Koç, İ. (2018). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi Sürecinde Tek Ebeveynli Ailelerin Oluşumu, Belirleyicileri ve Refah Durumu (2006-2016). Ed. Y. Esen & C. Nuhurat. *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi*. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Köse, S. (2017). Bir Değer Olarak Mahremiyet. *Mahremiyete Dair*. Konya: Konya İl Müftülüğü Kültür Yayınları.
- Kur’an-ı Kerim, Ahzap Suresi, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/ahzap-suresi-33/ayet-55/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> , (E. T. 10.11.2025; E. S. 12:54).
- Kur’an-ı Kerim, Nur Suresi, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nur-suresi-24/ayet-28/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> ,(E. T. 10.11.2025; E. S. 12:54).
- Küçükcan, T. (2005). Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası. *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı:13, 109-128.
- Luckmann, T. (1979). The Structural Conditions of Religious Consciousness in Modern Societies, *Japanese Journal of Religious Studies* 6/1-2, 121-137, <https://pdfs.semanticscholar.org/ac34/476e8fbf9b31c107ed328145b-2ce1914072c.pdf> .
- Luckmann, T. (2003). *Görünmeyen Din Modern Toplumda Din Problemi*. çev, A. Coşkun & F. Aydın. İstanbul: Ragbet Yayınları.
- Mâlik, Muvatta, V, 1339 (3384).
- Mead, M. (2017). Cinsiyetler Arasındaki Farklar Kültürel Oluşumlardır. *Sosyoloji Kitabı*. çev. T. Göbekçin. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Müslim, Cennet 53, (2857), 52, (2128).
- Öz, N. (2019). Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/11, 795-835.
- Özdemir, S. & Sever, M. (2020). Dijital Oyun Sektörünün Gelişimi ve Oyun Bağımlılığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Dijital Bağımlılık ve E-Hastalıklar*. Ed. H. H. Aygül & E. Eke. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özyürek, A. (2022). Dijital Dünyada Ebeveyn Olmak. *Dijital Çağda Çocuk ve Ebeveyn Olmak*. Ed. Ö. G. Kahraman. Ankara: Akademik Yayıncılık.
- Pembecioğlu, N. (2022). Çocuk ve Dijital Mahremiyet. *Tüm Yönleri ile Mahremiyet*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. On the Horizon MCB University Press, 9(5),1-6. <https://www.marcprensky.com/writing/Prens->

ky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf .

- Sarı, S. V. (2025). *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Sayar, K. & Benli, S. (2022). *Dijital Çocuk*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Schaefer, T. R. (2013). *Sosyoloji*. çev. S. Coşar. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Songur, A. (2019). Tüketim Kültürü Dijital Kültür ve Dijital Ebeveynlik. *Dijital Çocukluk ve Dijital Ebeveynler Dijital Nesillerin Teknoloji Bağımlılığı*. Ed. H. H. Aygül & E. Eke. Ankara: Nobel Yayınları.
- Sunar, L. (2019). Değişen Toplumsal Koşullarda Farklılaşan Aile Yapısı. <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2019/10/23/degisen-toplumsal-kosullarda-farklilasan-aile-yapisi> , E. T. 17.11. 2025; E. S. 00.20).
- Şişman, N. (2020) Sunuş. *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*. Ed. N. Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şişman, N. (2022). Dijital Çağda Müslüman Kalmak. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Topal, M. (2020). Modernleşme Bağlamında Türkiye’de Ailenin Dönüşümü. *Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı/* 15-17 Ekim 2020.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). İstatistiklerle Aile, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784>) (E. T. 2.11.2025, E. S. 21:26).
- Türkiye’de 100 Genç Olsaydı. (2025). <https://www.tog.org.tr/100-genc> , (E. T. 12.11.2025; E. S. 11.54).
- Yanık, M. (2019). Aile Dokuz Canlıdır. <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2019/10/23/degisen-toplumsal-kosullarda-farklilasan-aile-yapisi> , (E.T. 17.11.2025; E.S. 00.24.
- Yay, M. (2022). *Dijital Ebeveynlik*. İstanbul: Yeşilay Yayınları.
- Yıldırım, E. (2024). Toplumsal Değişme Sürecinde Aile. *Aile Sosyolojisi*. Ed. K. Canatan & E. Yıldırım. İstanbul: Açılım Kitap.
- Yılmaz, Y. (2022). İslam Ailesi ve Modernizm. Ed. M. Özkul & İ. K. *Teoriden Gündelik Hayata Sosyolojik Tartışmalar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö. & Dursun, C. (2020). Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn Ve Çocukları. *Turkish Studies - Social*, 15 (4), 2245-2265.